ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»

Здобувача освіти:
Рачинський Василь Петрович

Науковий керівник:
к. психол. н., Прасол Д.В.

Рецензент:
д.пед.н., доцент Султанова Н.В.

Допущено до захисту рішенням кафедри реабілітаційних технологій
Протокол № 11 від «01» червня 2026 р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……..……...3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК ЗСУ…….8
1.1.Аналіз наукових підходів до проблеми соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ……..…….....8
1.2.Методологічні підходи та понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної адаптації у соціальній роботі……..17
1.3.Аналіз сучасного стану соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ в Україні…….……...…...22
Висновки до 1 розділу……...27
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК ЗСУ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....30
2.1. Нормативно-правові засади соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України…….....30
2.2. Соціально-психологічні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів та ветеранок ЗСУ в умовах воєнного стану в Україні.……...……34
2.3. Сутність і структура технологій соціальної роботи у процесі соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ…….…....38
Висновки до 2 розділу…….……...……43
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНОК І ВЕТЕРАНІА ЗСУ……..……..……....45
3.1. Дослідження потреб військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ у процесі соціальної адаптації…….……45
3.2. Розробка, впровадження та оцінка ефективності існуючих програм соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ.....51
3.3. Соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей в м. Миколаєві та Миколаївській області….....56
Висновки до 3 розділу……..……..……...61
ВИСНОВКИ……..…….……64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….……..68
ДОДАТКИ…….……..76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства відбувається в умовах тривалих воєнних викликів, зумовлених повномасштабною збройною агресією росії проти України. В цих складних умовах значна кількість громадян країни бере безпосередню участь в захисті держав у складі Збройних Сил України. Процеси повернення військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ до цивільного, мирного життя у більшості випадків супроводжується складними процесами їх соціально-психологічної адаптації і має ускладнення, які спричинені отриманими ними психологічними і фізичними травмами, розладами ментального здоров'я, втратою або руйнуванням і порушенням соціальних зв'язків, змінами щодо їх соціального статусу, виникаючими проблемами проблемами в їх сім'ях, труднощами при працевлаштуванні та ппрацевлаштуванні та інтеграції в соціально-культурне середовище своїх громад і країни.

Соціальна адаптація та регенерація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України на сучасному етапі в умовах воєнного стану є головним напрямом у галузі державної соціальної политику та та потребує негайного вирішення: розробки та впровадження програм і заходів для вирішення існуючих проблем сучасної соціальної роботи.

Соціальна робота на цьому етапі потрібна комплексно і якісно забезпечити підтримку цих категорій населення, за допомогою впровадження і використання інноваційних сучасних технологій, методик, форм підтримуючого соціального супроводу, реабілітації та ресоціалізації і соціалізації.

Ефективність і роботи з соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ залежить від рівня аналізу, вивчення, проведення досліджень та наукового обґрунтування і впровадження іноваційних, ефективних технологійі методик в галузі соціальної роботи.

Актуальність даної проблематики полягає насамперед у тому, що соціальна адаптація військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України є складним, безперервним та важливим процесом у житті кожного з них, і потребує пошуку, розробки та впровадження ефективних методів та форм соціально-психологічної роботи.

Незважаючи на наявність певної кількості наукових досліджень з питань соціального захисту та підтримки військовослужбовців та ветерані ЗСУ, проблема їх соціальної адаптації в умовах воєнного стану та в після воєннлий період потребує подальшого теоретичного осмислення, систематизації та поглибленого дослідження, що й зумовило наше звернення до даної проблематики.

Ступень розробленості проблеми. Різні аспекти соціальної адаптації досліджені і досліджуються і аналізуються вченими різних галузей науки. Теоретичні складові існуючих сучасних технологій соціальної роботи щодо адаптації учасників бойових досліджувались як частина психології стресу Ф. Василюк, Л. Пельцман, Л. Пергаменщік, Г. Сельє та іншими вченими; результати переживання стресу як генезу виникнення психосоматичних розладів досліджували З. Хімчан, Е. Калмикова; вчені Н. Дмитрієва, М. Друмова, О. Лазебна, Л. Шестопалова розглядали особливості процесу посттравматичної реабілітації учасників бойових дій; вчені-дослідники А. Маклаков, В. Стасюк, С. Харченко, С. Чермянін, Є. Шустов аналізували психологічні наслідки локальних військових конфліктів.

Дослідження і аналіз проблем соціальної адаптації учасників АТО міститься в працях А. Горбань, І. Корольової, В. Корольчук, О. Наконечної, І. Пінчук, В. Пономаренко, В. Попова та ін..

А. Артеменко і К. Батаєва досліджують та аналізують мілітарну ідентичність та соціальну адаптація ветеранів АТО/ООС [3]; О. Бабич аналізує забезпечення процесу створення без бар’єрного простору в Україні як частину соціальної інклюзії [4]; О. Волгіна і О. Іванова досліджують соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці [10]; І. Єнгаличева розглядає

соціальну адаптацію як вид соціальної послуги незахищених категорій населення [17]; В. Сапіга аналізує мотиваційно-психологічний аспект державного регулювання соціалізаційних процесів серед молодих осіб, які служать в Збройних силах України [52]; А. Красильщиков досліджує і аналізує досвід вирішення в Україні та зарубіжних країнах проблем соціальної адаптації звільнених у запас військовослужбовців [27]; А. Мурашенко розглядає процес соціальної адаптації військових та військовополонених і повернення до мирного життя [33]; С. Мартиненко аналізує соціальну адаптацію учасників воєнних конфліктів як технологію попередження соціальної напруги [31].

Соціальній адаптації учасників різних воєнних конфліктів як важливої частини і технології соціальної роботи присвячено багато досліджень, бо ця проблематика постійно привертає увагу дослідників різних галузей: філософії, історії, соціології, психології, а саме: військової психології, клінічної психології, психології травми, психотерапії, медицини, соціології, соціальної роботи, соціальної педагогіки, фізіології, конфліктології, правознавства, державного управління, публічної політики, економіки тощо. Проведений аналіз виявив, що існуючі дослідження носять більшості випадків міждисциплінарний характер, коли різні елементи соціології, психології, права, економіки є об'єднаними в процесі здійснення комплексної соціальної адаптації і реінтеграції військовослужбовців, ветеранів і ветеранок до цивільного життя.

Водночас, проведений в рамках цього дослідження аналіз різних наукових джерел і літератури переконливо доводить, що проблематика соціальної адаптації військовослужбовців, військовополонених, ветеранів, а особливо такої категорії як ветеранки Збройних Сил України як важлива складова технологій соціальної роботи, яка має суспільно-соціальне і економічне значення, є не в повній мірі достатньо розробленою, дослідженою та систематизованою.

Таким чином, не зважаючи на наявність певного теоретичного та практичного доробку з даної проблематики, важливі аспекти соціальної адаптації військовослужбовців, військовополонених та ветеранів Збройних Сил

як технології соціальної роботи в умовах воєнного стану в Україні потребують подальшого аналізу і поглиблених наукових розвідок, що й зумовило наше звернення до даної теми.

Мета дослідження полягає в теоретичному дослідженні, аналізі і обґрунтуванні процесу соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів Збройних Сил України як ефективної технології соціальної роботи та у визначенні напрямків підвищення її ефективності.

Об'єкт дослідження – це процес соціальної роботи з військовлужбовцями та ветеранами Збройних Сил України.

Предмет дослідження – социальная адаптація військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України як технологія соціальної роботи.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні **завдання:**

1. Проаналізувати існуючи теоретичні підходи щодо поняття соціальної адаптації в соціальній роботі.
2. Охарактеризувати особливості соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України.
3. Дослідити нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з ветеранами в Україні.
4. Розкрити зміст, форм та метод соціальної адаптації як технології соціальної роботи.
5. Проаналізувати існуючи проблеми та визначити перспективи щодо вдосконалення соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами було використано загально-наукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез, узагальнення, порівняння, системний підхід, аналіз нормативно-правових документів, а також методи соціальної роботи (аналіз випадку, спостереження, вивчення досвіду практичної діяльності соціальних служб).

Практичне значення дослідження. «Соціальна адаптація військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України як технологія соціальної роботи» полягає в можливості використання отриманих результатів

у діяльності фахівців із соціальної роботи, соціальних служб, центрів підтримки ветеранів. Також ці матеріали можуть бути використані у навальному процесі при підготовці майбутніх соціальних працівників, під час проведення курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників та в процесі перепідготовки соціальних працівників.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної бакалаврської роботи висвітлено і більш детально представлено на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві і умовах воєнного стану» в доповіді на тему «Психологічна підтримка та інтеграція людей з ПТСР як новий виклик сучасної України» 19 травня 2023 року; на IX науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві і умовах воєнного стану» в доповіді на тему «Посттравматичний стресовий розлад: соціально-психологічний аспект» 16 травня 2025 року; в тезах на тему «Реабілітаційна психологічна підтримка ЗСУ як складова соціальної інклюзії в умовах воєнного стану» у збірці тез за результатами практичної складової освітніх програм ОР «бакалавра», «магістра», ОПС «фаховий молодший бакалавр» спеціальностей Інституту та Коледжу «Практична складова освітньої програми майбутнього фахівця в умовах воєнного стану в Україні: особливості, пріоритети» 2026 рік; на X Освітньому форумі з міжнародною участю «Молодь як ресурс модернізаційної стратегії держави (поступ українського суспільства воєнної доби)» на тему «Соціально-психологічна підтримка та інтеграція людей з ПТСР в період воєнного стану в Україні» 14-15 травня 2026 року (Додаток А).

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 98 сторінок, основний текст викладено на 67 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ЗСУ

1.1. Аналіз наукових підходів до проблеми соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ

Військові дії на сході України, які розпочались у 2014 році з Антитерористичної операції (АТО 2014–2018 р.р.), введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням країни-агресора росії, триває і дотепер. За період з 2014 по 2026 роки велика кількість українських військовослужбовців повернулась й досі повертається з війни, з тимчасово окупованих територій, з полону. Вони мають бойовий досвід, ці категорії захисників проходили службу в лавах ЗСУ в екстремальних умовах, що істотно вплинуло на їхній психо-фізичний стан і залишило глибокий відбиток на їх долях. Ці причини значно ускладнюють і гальмують процеси повернення до цивільного, мирного життя, маючи негативний вплив є їх соціально-культурну і професійну адаптацію, а також створюють певні труднощі в родинно-сімейних стосунках.

З огляду на тривалий характер бойових дій кількість ветеранів в Україні постійно зростає. Саме тому проблема їхньої соціальної адаптації залишатиметься актуальною не лише до завершення війни та повернення останнього військовослужбовця додому, але й протягом тривалого часу після її закінчення.

Слід зазначити, що для людини наслідки пережитих воєнних подій мають довготривалий характер, а іноді можуть бути у людини протягом усього її життя. Відповідно до цього, на сучасному етапі головними завданнями є організація ефективної системи соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів і ветеранок. Вирішення цих багатошарових і складних проблеми вимагає розробки і впровадження комплексного підходу і більшої взаємодії між

державними закладами і стуктурами, органами місцевого самоврядування, громадськими, благодійними організаціями і фондами, волонтерськими ініціативами, а також допомоги і активної участі всього суспільства.

Для багатьох військовослужбовців, які були учасників бойових дій процес повернення доцивільного, мирного життя є дуже складним і тривалим за часом. Слід підкреслити такій факт, що факт фізичного повернення додому не є повним психо-фізіологічним відновлення людини з досвідом війни, людини, яка втратила якусь частину тіла, або пережила тортури під час полону. Людина, яка знаходиться в умовах активних воєнних дій, дуже часто кардинально змінює свій світогляд, систему цінностей, життєві орієнтири і ставлення до оточуючого світу.

У ветеранів можуть виникати труднощі у взаємодії з іншими людьми, знижуватися інтерес до суспільно-громадського життя, посилюватися прагнення до усамітнення та відсторонення від соціального середовища. У деяких випадках такий психологічний стан може призводити до зловживання алкоголем або іншими психоактивними речовинами, які впливають на центральну нервову систему та змінюють поведінку, настрій і свідомість [50, 51].

Досить часто навіть після завершення служби військовослужбовець продовжує перебувати у стані внутрішньої бойової готовності [31, с. 60].

Повернення додому, військовослужбовців, полоненних, ветеранів і ветеранок супроводжується певними очікуваннями щодо свого мирного, цивільного життя, їхнього відновлення є позитивним моментом. Проте, слід зазначити, що не завжди їхні очікування виправдовуються. Найгостріші і складні труднощі щодо адаптації до цивільного життя відбуваються тоді, коли військовослужбовці, ветерани і ветеранки повертаються важко пораненими або з інвалідністю, яка була є наслідком тяжких поранень або втрати частини тіла. Цивільне життя продовжується за незміненими правилами і соціальними нормами, але для людини з бойовим досвідом ці правила і норми є не завжди незрозумілими. Досвід війни суттєво змінює сприйняття військових, ветеранів і

ветеранок оточуючого світу, а мирне життя дуже часто є просто фрагментарними спогадами про минуле.

Після повернення з фронту військові нерідко стикаються з труднощами у взаєморозумінні з іншими членами суспільства. Багато речей, які раніше здавалися звичними і природними, набувають для них нового змісту. У результаті людина починає по-іншому оцінювати соціальну реальність та власне місце в ній, що ускладнює процес її інтеграції у мирне середовище [31, с. 60].

Однією перешкодою у процесі соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок є існуючі суспільні стереотипи, які стосуються їх звернення за допомогою до таких фахівців: соціальних працівників, фахівців зі супроводу ветеранів, психологів, юристів та інших спеціалістів.

Більшість військових, ветеранів і ветеранок сприймають і вважають таку допомогу проявом їхньої особистої слабкості і сподіваю їхні існуючи проблеми і труднощі через деякій час зникнуть. Саме цей стереотип заважає ветеранам і ветеранкам та військовлужбовцями звертатись до фахівців-спеціалістів за професійною підтримкою та ндопомогою, намагаючись самостійно ввирішувати існуючі проблеми.

Слід підкреслити, що на сучасному етапі допомога потрібна не тільки військовослужбовцям, ветеранам і ветеранкам, а і члени їх сімей та родин. У членів сім'ї, родичів та близьких людей на фоні тривалого хвилювання, великого емоційного напруження, переживань за близьку людину дуже часто виникають депресії, що призводить до нервово-психологічного виснаження емоційного вигорання. Тому підтримка сімей і родичів військових, ветеранок і ветеранів є також вкрай важливим аспектом для надання соціальної допомоги.

Життя і діяльність людей в надзвичайних умовах військових дій, підвищеної небезпеки, невизначеності та постійного виникнення екстремальних ситуацій негативно впливає не тільки на їх внутрішній світ, а й на їх психо-емоційний та фізіологічний стан. Отриманий негативний воєнний досвід

впливає і змінює їх уявлення про існуючу реальність, сприяє переосмисленню життєвих сенсів і смислів та трансформує їхню систему цінностей.

Такі надзвичайні умови впливають на актуалізацію специфічних соціально-психологічних потреб: потребу бути почутим, бути зрозумілим, підтриманим, відчувати до себе справедливе і шанобливе ставлення, визнання того, що цей військовослужбовець зробив, захищаючі батьківщину, а головне для такої людини - це відчуття психологічної безпеки.

Ці аспекти життя військовослужбовців розкриті та проаналізовані в дослідженнях Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В [1]; Бондаренко М., Вернодубов М., Паламарь А. [8]; Герлок А. [11]; Елгобен Е.Г., Араліс Х., Кассієлло-Роббінс Ч.Ф., Лестер П., Зальцман В., Баріш Г. [18].

Після пережитих бойових подій психічний стан учасників війни часто характеризується підвищеною чутливістю. Вони більш гостро реагують на прояви нещирості, не справедливості або обману, а їхня емоційна сфера стає більш вразливою. Якщо ці особливості не враховувати під час організації роботи з ветеранами, це може спричинити виникнення серйозних соціально-психологічних проблем і навіть підвищення рівня напруженості в суспільстві [31, с. 59].

Особливої уваги потребує процес соціальної адаптації людей, які опинилися в новому соціальному середовищі. Йдеться про осіб, що через різні обставини змушені змінювати умови життя та заново формувати соціальні зв’язки. Такий процес нерідко супроводжується інтенсивними психологічними переживаннями, які виникають після виходу з екстремальних умов. Цей період можна розглядати як завершальну фазу психічного напруження. Підтвердження цього положення міститься у дослідженні В. Алещенко, О. Сафін, Є. Потапчук [2].

Слід зазначити, що адаптаційний процес триває по різному і залежить від строків тривалості перебування людини в умовах надзвичайної, стресової ситуації, стресу, небезпеки. Чим тривалішим був цей досвід, тим складнішим

може бути процес повернення до звичайного життя. Завершальна стадія психологічного напруження часто супроводжується очікуванням мирного існування, але водночас виникають тривожні думки щодо можливого повторення небезпечних ситуацій. У цей час можуть спостерігатися підвищена дратівливість, сильні емоційні реакції, відчуття уповільнення часу та інші психологічні прояви [27].

Ефект від процесу соціальної адаптації в більшості випадків залежить від ставлення суспільства щодо ветеранів, ветеранок та військовослужбовців. Для цих категорій людей важливим є ставлення суспільства і справедливе відношення до них і визнання їхніх бойових заслуг і бойового досвіду.

Основною метою соціальної адаптації є повернення людини зі специфічного психологічного стану, сформованого умовами війни, до повноцінного функціонування в соціальному середовищі. Важливими складовими цього процесу є відновлення соціального статусу особистості, стабілізація життєвих позицій та спрямування внутрішніх ресурсів на активну участь у суспільному житті.

У науковій літературі поняття соціальної адаптації трактується по-різному. Одні дослідники розглядають його як глибоку перебудову функціонування особистості під впливом екстремальних умов: Кулька Р., Шленгер В.Е., Фербенк Дж.А., Гаф Р.Л., Джордан Б.К., Мармар К.Р., Вайс Д.С. [28]; Марищук В.Л., Євдокимов В.І. [29]; Михеєва Л.В., Олійник М.П. [32].

Інші дослідники визначають його як перехід від адаптації у звичних умовах до пристосування в новому середовищі, яке суттєво відрізняється від попереднього: [3, 7, 10, 17, 27, 31, 33].

Науковці підкреслюють, що головною складовою цього процесу є трансформаційні процеси щодо існуючої системи життєвих цінностей, орієнтирів, усталених норм поведінки, мотивації особистості.

Термін «соціальна адаптація» був введений у науковий обіг на початку XX століття американськими соціологами Вільямом Томасом та Флоріаном Знанецьким [31]. З того часу дослідження цього явища активно проводяться як

зарубіжними, так і українськими науковцями. Незважаючи на значну кількість наукових праць, єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття в сучасній науці досі не існує.

Неоднозначність трактування різними науковцями та вченими поняття «соціальної адаптації» пояснюється складністю та багатовимірністю цього явища. Воно використовується як для позначення процесу пристосування людини до нових соціальних умов, так і для характеристики кінцевого результату цього процесу — ступеня інтеграції особистості в соціальне середовище [31, с. 30].

У науковій і методичній психолого-педагогічній літературі і в джерелах, які розкивають сутність соціальної роботи, виділяються декілька підходів щодо розуміння сутності процесу соціальної адаптації, це: процесуальний, результативний, діяльнісний та функціональний підходи.

Інший підхід запропонувала дослідниця О. Безпалько, яка визначає соціальну адаптацію як процес пристосування людини до умов соціального середовища. Цей процес передбачає формування адекватних взаємин із соціальними об’єктами, інтеграцію до соціальних груп і засвоєння норм та цінностей нового середовища. При цьому соціальна адаптація може розглядатися як процес і як певний стан особистості [6, с. 25].

Як процес вона означає входження людини до соціальної групи, засвоєння прийнятих норм взаємодії та визначення власного місця у системі міжособистісних відносин. Як стан вона характеризує рівень взаємодії особистості із соціальним середовищем і відображає ступінь успішності адаптаційного процесу.

Деякі дослідники виділяють і підкреслюють динамічний характер соціальної адаптації, яка проходить кілька послідовних етапів, кожен із яких має свої специфічні психологічні та соціальні особливості.

На думку доктора педагогічних наук В. Шахрай, процес соціальної адаптації включає декілька етапів.

Для першого підготовчого етапу характерним є те, що людина знає про ті зміни, що відбудуться з нею у майбутньому чи припускає можливість таких змін. Саме в цей період людина аналізує і збирає всю інформацію про те, які умови в житті можуть в неї змінитись і підготовлює підґрунтя формує для подальшого життя і пристосування до змін.

Другий етап характеризується початком виникнення психічної напруги, коли починають діяти механізм переадаптації. На цьому етапі психологічний стан людини дорівнюється до стану хвилювання перед важливою подією, відбувається мобілізація всіх внутрішніх ресурсів людини щодо подолання існуючих та нових викликів.

Третій етап — стадія первинної дезадаптації, або психічних реакцій входження. У цей період людина безпосередньо відчуває вплив нових умов життя, а зміни середовища можуть викликати напруження та тимчасові труднощі у пристосуванні [62, с. 98].

Соціальна адаптація передбачає організований процес повернення військовослужбовців до звичних умов життя після виконання складних і небезпечних завдань військової служби. Така діяльність нерідко супроводжується психічними травмами, отриманими під час перебування в екстремальних ситуаціях.

Етапи соціальної адаптації військовослужбовців до мирного життя після виконання складних військових завдань подано у Рис 1.1.

Основною метою соціальної адаптації є створення умов для поступового та максимально комфортного повернення учасників бойових дій до мирного життя. Важливо, що б цей процес проходив без різких кризових змін і сприяв включенню ветеранів у систему повсякденних соціальних контактів та взаємодій.

Значущим елементом адаптації також є відновлення їхнього соціального статусу, посилення особистісного потенціалу та формування сприятливих умов для повноцінного входження в суспільне життя [53].

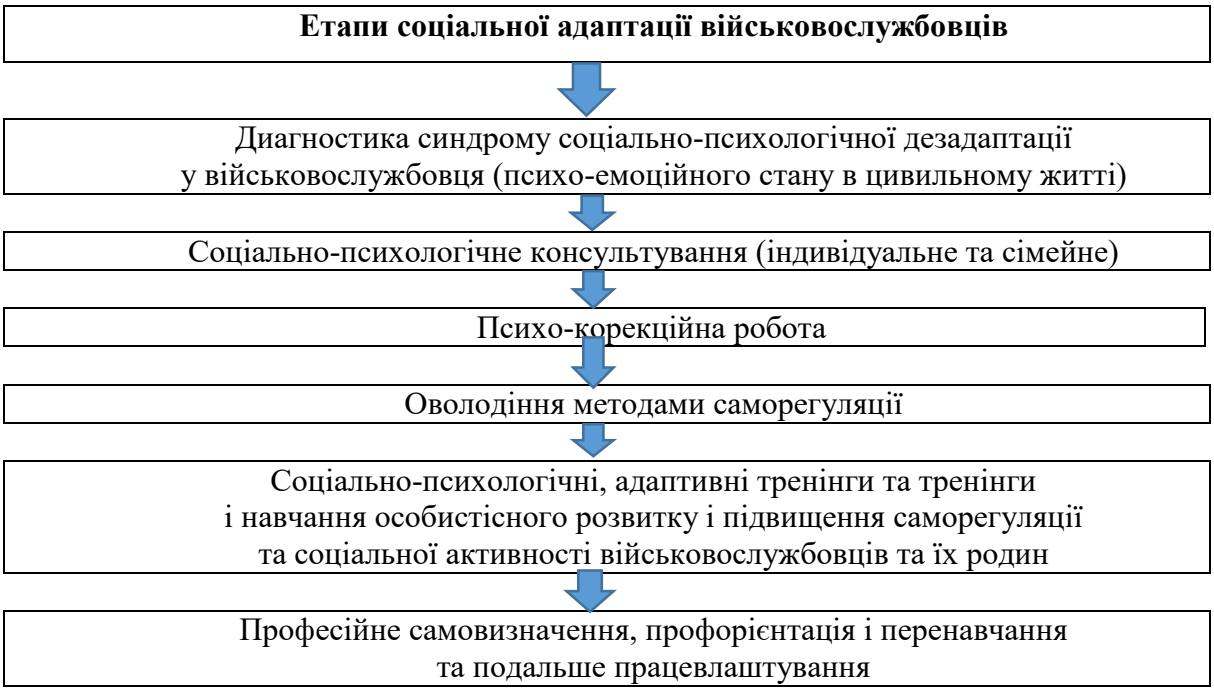

Рис. 1.1. Технологія соціальної адаптації учасників воєнних дій

Підсумовуючи все викладене вище, можна сформулювати такі висновки.

Адаптацію військовослужбовців, ветеранів і ветеранок не слід вважати за просте пристосування, особливо коли мова йде про їх соціальну адаптацію, коли людина, використовує свої власні когнітивні можливості:

- здатність до аналізу, прогнозування, планування та організації поведінки;
- може певною мірою діяти незалежно від впливу зовнішніх обставин і у наслідок цього її діяльність набуває активно-перетворювального характеру: змін зазнає не тільки власна поведінка, а й середовище, у якому вона функціонує.

Процес соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранок і ветеранок розглядється як процес їх взаємодії із соціальним середовищем в змінених нових життєвих умовах. Відбувається формування баланс між існуючими потребами військовослужбовців, ветеранів і ветеранок їх вимогами, нормами і очікуваннями певних дій і заходів від держави і суспільства.

Поняття «соціальна адаптація» характеризується низкою ключових ознак, серед яких можна виділити п’ять основних:

– це динамічний процес, що має початковий етап, розвивається під впливом певних факторів і завершується результатами, які можна оцінити;

– импульсом до його початку виступає виникнення нової або нетипової життєвої ситуації;

– причинами появи таких ситуацій у житті військовослужбовців здебільшого пов’язані із соціальною сферою;

– головним завданням соціальної адаптації є досягнення відповідності і рівноваги між потребами особистості військовослужбовця та вимогами і очікуваннями соціального середовища;

– у процесі адаптації можливі зміни як у самій особистості військовослужбовця, так і в соціальному середовищі, у якому він перебуває.

Процес адаптації є складним та багатошаровим явищем, що має багаторівневу структуру. Адаптація відбувається у взаємодії біологічного, психологічного, соціально-психологічного та соціального рівнів. Ці її складові об’єднуються у єдиний механізм, який має прояв в її різних формах. Водночас адаптація не є разовою дією чи швидким пристосуванням до нових умов, адже вона передбачає поступове відновлення внутрішньої рівноваги, прийняття змін і пошук нових способів взаємодії з оточенням. Особливо важливо, що для військовослужбовців цей процес часто пов’язаний не лише зі зміною соціальної ролі, а й із необхідністю переосмислення власного досвіду, очікувань і життєвих орієнтирів.

Структура соціальної адаптації охоплює практично всі сфери життєдіяльності людини. Серед основних напрямів можна виокремити громадську, політичну, професійно-трудову, педагогічну та шлюбно-сімейну адаптацію.

Ефективність процесу соціальної адаптації залежить від комплексу об’єктивних і суб’єктивних чинників. Підвищити результативність адаптаційних процесів можливо шляхом урахування цих факторів у соціально-психологічній практиці, а також через впровадження спеціальних програм і

заходів, спрямованих на розвиток адаптаційного потенціалу особистості військовослужбовців.

1.2. Методологічні підходи та понятійно-категоріальний апарат дослідження соціальної адаптації у соціальній роботі

Увесь життєвий шлях людини тісно пов’язаний із процесами пристосування в різні періоди життя до змін у навколишньому середовищі і її оточення. Адаптація є постійним і безперервним явищем. Оскільки суспільство постійно зазнає змін, індивід змушений реагувати на ці трансформації та пристосовуватися до них, щоб повноцінно брати участь у соціальних, політичних і економічних процесах.

Соціальна психологія визначає і розглядає адаптацію як складний процес входження людини до якоїсь певної соціальної групи, що вимагає від людини жити і спілкуватись за встановленими цією соціальною групою норм, правил і цінностей. Психологічна адаптація людини відбувається через включення і залучення різних психологічних механізмів, головними серед яких є емпатія, рефлексія, ідентифікація і механізми соціального зворотного зв’язку. Соціальна адаптація є складним процесом пристосування особистості до умов певного соціального середовища, формуванням і розвитком системи взаємовідносин із соціальними об’єктами, гнучкість, а іноді і зміну певних соціальних ролей, інтеграцію людей у інші ніж раніше, соціальні групи, прийняття і засвоєння ними суспільних норм, правил і ціннісних орієнтацій.

Слід зазначити, що і психологічна і соціальна адаптація пов’язані і перебувають в тісній взаємодії і зв’язку. Фактично соціальна адаптація неможлива без психологічної, оскільки саме психологічні механізми спонукають людину до адаптивної поведінки. Водночас на перебіг соціальної адаптації впливають індивідуальні характеристики особистості, зокрема особливості психіки, риси характеру та темперамент. Проте не варто

переоцінювати значення психологічних факторів, адже основні причини і зміст соціальної адаптації формуються насамперед у соціальній сфері [6, с. 25].

Як м вже зазначали вище, поняття «соціальна адаптація» вперше було введене до наукового обігу на початку ХХ століття американськими соціологами Уїльямом Томасом і Флоріаном Знанецьким. Дослідження цього явища проводили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Попри значну кількість праць, присвячених цій проблематиці, сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення соціальної адаптації. Суперечки виникають також щодо її структури та чинників, що впливають на цей процес. Подібна неоднозначність пояснюється складністю самого поняття, адже воно одночасно відображає і процес пристосування до нових умов, і результат цього процесу [31, с. 30].

Дослідники процесів соціальної адаптації наполягають на тому, що соціальна адаптація є одним із головних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості і є основною характеристикою рівня її зрілості. Науковці підкреслюють активну роль індивіда у процесі засвоєння соціального досвіду. Людина не лише переймає досвід соціальної групи чи колективу, а й трансформує його відповідно до власних цінностей, очікувань та норм. Соціальна адаптація має важливе значення для функціонування суспільства як цілісного соціального організму, оскільки вона передбачає інтеграцію індивіда в соціальну структуру шляхом набуття певного статусу та ролі [31, с. 30].

Проблематика соціальної адаптації активно почала досліджуватись і розроблятись в 1990-х роках ХХ століття. Значна увага дослідників була прикута до аспектів адаптації людей до життя під час суспільних криз, викликів і трансформацій суспільства. У нестабільному соціальному середовищі, де відбувається руйнування усталених норм, цінностей і установок, процес адаптації ускладнюється. У таких умовах люди часто вдаються до ситуативних форм пристосування, зокрема соціальної мімікрії. Цей тип адаптації виступає своєрідним вимушеним захисним механізмом, коли зовнішнє пристосування поєднується із внутрішнім неприйняттям вимог соціальної системи [13, с. 30].

Вагомий внесок у формування теоретичних підходів до вивчення соціальної адаптації зробили класики соціологічної науки. Так, Е. Дюркгейм наголошував на процесі інтеріоризації соціальних норм під час адаптації особистості. М. Вебер підкреслював раціональний характер адаптивної поведінки, тоді як Р. Мертон досліджував особливості адаптації в умовах соціальної дезорганізації. У свою чергу У. Томас і Ф. Знанецький робили акцент на самому процесі соціального пристосування [31, с. 31].

Соціальну адаптацію часто розглядають у двох значеннях — вузькому та широкому. У вузькому розумінні соціальна адаптація стосується пристосування окремої людини або невеликої групи до певного соціального середовища. У широкому значенні соціальна адаптація – це адаптація суспільства до нових принципів організації соціального життя, зміна соціальних ідеалів та трансформація ціннісних орієнтацій, відповідно до нових суспільних відносин [31, с.32].

На зміст соціальної адаптації значною мірою впливає розвиток суспільства. Саме тому значення цього поняття постійно розширюється та набуває нових відтінків та сенсів. Відсутність єдиного визначення пояснюється тим, що кожен дослідник розглядає це явище з різних наукових позицій.

Дослідник Л. В. Корель виділяє шість основних концепцій розуміння поняття «соціальна адаптація».

По-перше, адаптація розглядається як процес пристосування індивіда до нового середовища.

По -друге, адаптація може трактуватися як результат цього процесу.

По-третє, адаптація пов’язана із досягненням певної соціальної мети, наприклад підвищення соціального статусу.

По-четверте, адаптація передбачає відповідність між цілями діяльності та отриманими результатами.

По-п’яте, адаптація означає встановлення рівноваги між людиною та середовищем.

По-шосте, процес адаптації включає не лише встановлення взаємин людини із соціальним оточенням, а й розвиток самої особистості [64, с. 7].

Проведений в рамках дослідження аналіз існуючих наукових підходів до процесу соціальної адаптації, дозволив зробити наступний висновок, що це взаємопов'язаний процес щодо пристосування людини до існуючого за своїми нормами і законами соціального середовища і зворотне пристосування соціуму до потреб людини через їх задоволення.

Також необхідно підкреслити, що адаптаційні процеси мають важливу роль у становленні і розвитку особистості, у формуванні її самопочутті, нових цінностей та переходу на нові соціальні сходинки. Дослідники вважають, що головною метою соціальної адаптації є розвиток особистості в нових культурних, економічних і соціально-політичних умовах. Це має прояв зокрема, у зростанні людських потреб та переході їх від базових до більш високих, а також у підвищенні освітнього й культурного рівня. У такому випадку соціальна адаптація розглядається як позитивний процес, якщо внутрішні можливості людини відповідають вимогам суспільства [57].

Соціальна адаптація також може проявлятися і у різних формах. Серед них виділяють:

- акомодацію, що передбачає повне підкорення вимогам середовища без їх критичного осмислення;
- конформізм, який означає вимушене підпорядкування соціальним нормам;
- асиміляцію — добровільне та усвідомлене прийняття цінностей і установок соціального оточення [57].

У структурі соціальної адаптації науковці виділяють кілька основних компонентів:

- соціально-побутовий;
- комунікативний;
- економічний;
- регулятивний;

- самореалізацію особистості [53].

Соціально-побутова адаптація пов’язана з пристосуванням людини до нових умов повсякденного життя, зокрема до змін у способі життя та психологічному стані.

Комунікативна адаптація передбачає формування нових соціальних зв’язків, розвиток комунікативних навичок і соціальної компетентності.

Економічна адаптація полягає у пристосуванніі людини до зміни соціально-економічних умов життя, а саме: зміну місця навчання чи роботи, професійну перекваліфікацію і працевлаштування, матеріальне забезпечення.

Регулятивна адаптація стосується життєвих змін, пов’язаних із віковими етапами та соціальними ролями людини.

Самоактуалізація, в свою чергу, відображає рівень задоволення культурно-духовних потреб і можливість реалізації творчого потенціалу [53].

Саме соціальна адаптація є важливою у процесі соціалізації особистості. Успішність соціальної адаптації полягає у здатності людини засвоювати різні соціальні ролі та адекватно реагувати на свої соціальні зв’язки. Якщо цей процес порушується, то у людини можуть мати прояви асоціальної, девіантної поведінки, а саме: зловживання алкоголем, наркотиками, або маргіналізація.

Залежно від характеру взаємодії людини з навколишнім середовищем розрізняють активну та пасивну соціальну адаптацію. Активна адаптація передбачає активну взаємодію особистості з соціальним середовищем, його зміну та вдосконалення. А пасивна адаптація характеризується байдужим ставленням до соціальних процесів та відсутністю прагнення впливати на них [6].

Окрему увагу дослідники приділяють стадіям соціальної адаптації. За концепцією Я. Щепанського, цей процес може проходити кілька етапів:

- етап врівноваженості;
- етап псевдо адаптації;
- етап пристосування;
- етап уподібнення.

На першому етапі людина знайомиться із новим середовищем і встановлює початкову рівновагу з ним. Другий етап характеризується зовнішнім пристосуванням при внутрішньому неприйнятті нових умов. На стадії пристосування індивід поступово приймає цінності нового середовища. Останній етап уподібнення передбачає глибоку переорієнтацію особистості та зміну її системи норм і цінностей [57].

Дослідниця М. Шабанова також запропонувала типологію адаптантів залежно від результативності адаптації. Вона виділяє:

- прогресивних адаптантів, які знаходять ефективні способи пристосування до нових умов;

- регресивних адаптантів, чиї способи адаптації мають негативні наслідки;

- регресивних неадаптантів, які не здатні ефективно реагувати на труднощі нового соціального середовища [31].

Все вище викладене дозволяє зробити узагальнення щодо соціальної адаптації як вкрай важливого процесу, що істотно впливає на розвиток особистості людини та на процеси вдосконалення суспільства. Слід зазначити, що незважаючи на існуючу значну кількість теоретичних і емпіричних досліджень, проблематика адаптації людини, її можливостей щодо пристосувань і до змінення соціальних умов потребує подальшого наукового осмислення, дослідження, поглибленого вивчення і подальших наукових розвідок.

1.3. Аналіз сучасного стану соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ в Україні

Продовження дії воєнного стану, активні бойові дії на території України, збільшують кількість військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України, тому питання і вирішення проблеми їх соціальної адаптації є вкрай

актуальним. Головним є забезпечення комплексного переходу військовослужбовців від служби в Збройних силах України до мирного цивильного життя.

Проблематика соціальної адаптація ветеранів в Україні у період 2024 – 2026 р.р. була і є спрямованою на всебічну підтримку військових після завершення служби, на успішну інтеграцію у цивільне середовище. Головним є в першу чергу психологічна реабілітація, сприяння і допомога щодо їх зайнятості, професійне навчання, пере профілізація, та забезпечення житлом.

Сучасний стан системи підтримки військовослужбовців та ветеранів ЗСУ характеризується кількома ключовими особливостями.

1. Державні механізми підтримки. У червні 2024 року в Україні було прийнято новий Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації та внесено зміни до Класифікатора соціальних послуг [16]. Державний стандарт соціальної адаптації передбачає надання психологічної допомоги, організацію програм професійного навчання та підтримку членів родин військовослужбовців.

У ІІ розділі Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей визначені загальні підходи щодо організації та надання соціальної послуги, які включають 2 етапи, а саме:

- перший етап - надання соціальної послуги в рекреаційному закладі;
- другій етап - індивідуальна соціальна адаптація [16].

2. Роль територіальних громад. На сучасному етапі цей Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації поступово реалізується на рівні територіальних громад. Проте існує низка не вирішених проблем, які ускладнюють процес соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів ЗСУ. За результатами аналітичних досліджень більш ніж половина ветеранів (понад 59%) відчувають нестачу доступної інформації щодо передбачених для них пільг та можливостей підтримки. Крім того, ветерани часто стикаються зі складнощами у доступі до медичних послуг, а також із бюрократичними процедурами під час оформлення соціальної допомоги [15].

3. Професійна інтеграція. Для спрощення участі військовослужбовців та ветеранів ЗСУ у програмах перекваліфікації було змінено умови їх проходження. Зокрема, скасовано обов'язкову вимогу щодо індивідуальної програми реабілітації, а також введено уніфікований формат договору для участі у навчальних програмах [42].

4. Інституційні перетворення. В Україні формується і розвивається система супроводу ветеранів і ветеранок, метою якої є комплексна допомога — від соціальних послуг до правового консультування та працевлаштування.

Сьогодні в Україні успішно впроваджена і розвивається система супроводу ветеранів, що представляє собою спеціально розроблену модель підтримки і допомоги військовим, ветеранам і ветеранкам та членам їхнім родин після закінчення служби. Спеціально підготовлені спеціалісти із супроводу ветеранів (кейс-менеджери), працюють у територіальних громадах, медичних установах, центрах реабілітації, центрах підтримки ветеранів тощо.

Основним завданням спеціалістів із супроводу ветеранів це допомога в адаптаці до мирного життя у своїй громаді, допомога при оформлені різних соціальних гарантій: виплат, пенсії, посвідчень, банківських карток тощо, у доступі до гарантованих, якісних медичних послуг, реабілітації, перекваліфікації і працевлаштуванні. Спеціалісти із супроводу ветеранів працюють у центрах надання адміністративних послуг, в лікарнях та інших соціальних установах і не тільки надають консультації, а й допомагають військовим, ветеранам, ветеранкам і членам їхніх сімей.

Ключовими елементами системи супроводу військовослужбовців та ветеранів і ветеранок ЗСУ є:

Фахівець із супроводу ветеранів - спеціаліст, якій має надавати професійну індивідуальну допомогу-підтримку цим категоріям людей та членам їхнім родинам за принципом персонального супроводу (case-management).

Основні функції фахівця із супроводу ветеранів є консультування щодо отримання статусу учасника бойових дій, допомога у працевлаштуванні,

організація медичної допомоги та реабілітації, а також сприяння у вирішенні соціальних і правових питань.

Місця діяльності фахівця із супроводу ветеранів. Фахівці працюють у різних установах — центрах надання адміністративних послуг, комунальних організаціях і медичних закладах. На сьогодні вони залучені вже у понад 300 установах по всій країні.

Використання цифрових сервісів. Розвиток системи супроводу передбачає також цифровізацію послуг. Знайти спеціаліста можна через мобільний застосунок «Дія» у розділі «Ветеран Pro». Крім того, посвідчення ветерана поступово переводиться у цифровий формат.

Допомога в межах системи супроводу ветеранів надається таким категоріям громадян:

- ветеранам та ветеранкам війни;
- військовослужбовцям, рятувальникам і поліцейським, які проходять лікування або реабілітацію;
- членам родин загиблих чи зниклих без вісти Захисників і Захисниць України;
- громадянам, які мають особливі заслуги перед державою.

Відбором кандидатів для роботи на посаді фахівця із супроводу ветеранів займається Міністерство у справах ветеранів. Під час відбору таких кандидатів приоритет дуже часто надається тим кандидатам, які мають воєнний досвід і це дуже допомагає їм як фахівцям краще розуміти потреби та проблеми військових після закінчення служби.

Процес повернення військових до мирного життя має низку характерних показників, які свідчать про його ефективність.

Психологічна стабільність є ключовою ознакоюі здатністі людини вміти здолати існуючи психологічні наслідки війни: посттравматичні стресові стани. Важлива роль у цьому процесі належить професійній психологічній допомозі та участі у різних реабілітаційних програмах.

Соціальна інтеграція ветеранів і ветеранок та військових полягає в успішній адаптації, яка надає їм у подальшому можливості активно залучатись до різних ланок громадського життя, налагоджувати нові соціальні контакти, відновлювати втрачені зв'язки із родиною та друзями, брати участь у місцевих громадських ініціативах і відчувати підтримку з боку суспільства.

Фінансова та професійна стабільність є важливии складовими процесу адаптації і стабільним джерелом доходу. Вона має різні форми і формати: робота за наймом, власна підприємницька діяльність. Важливими аспектами в цих процесах є участь ветеранів, ветеранок і військовослужбовців у програмах їх перекваліфікації, підвищення вже набутої кваліфікації, що істотно впливає на їх професійний розвиток, допомагаючи ветеранам знайти сферу діяльності відповідно до їхніх знань, вмінь і навичок.

Фізичне благополуччя включає збереження або відновлення фізичного здоров'я і дуже важливим показником їх успішної адаптації, коли військовослужбовці, ветерани і ветеранки отримують необхідну їм медичну допомогу, проходять реабілітацію, фізичною розвиваються та підтримують здоровий спосіб життя.

Житлова стабільність - це наявність постійного, комфортного житла, яке є чинником психологічного безпечного простору впливає на почуття безпеки та сприяє більшій соціальній стабільності. Житлову стабільність для військових і ветеранів забезпечують існуючі в Україні державні та місцеві програми, метою яких є забезпечення їх належними житловими умовами.

Правова поінформованість є також важливою частиною обізнаності військовослужбовців, ветеранів і ветеранок щодо власних прав, можливостей та правових аспектів щодо захисту їх інтересів. За потреби військовослужбовці, ветерани і ветеранки можуть звертатися до юридичних служб або спеціалізованих організацій, які надають правову допомогу таким категоріям людей.

Суспільна підтримка та визнання полягає у повазі, вдячності, шануванні військовослужбовців, ветеранів і ветеранок громадянами країни і істотно

впливають на їх морально-психологічний стан. Організація і проведення різноманітних пам’ятних заходів і громадських ініціатив на їхню честь посилює у них почуття значущості їх внеску у захист країни.

Особистісний розвиток і задоволеність життям військовослужбовців, ветеранів і ветеранок, які успішно інтегрувалися у цивільне, мирне життя, вже мають певні чіткі життєві орієнтири і моральні цінності, вони прагнуть самореалізації, активно працюють над власним соціально-культурним розвитком в різноманітних сферах їх життєдіяльності.

Таким чином, все вище викладене дозволяє зробити наступний висновок про те, що соціальна адаптація ветеранів є багатогранним процесом, що охоплює психологічні, соціальні, економічні, правові аспекти.

Ефективність процесу соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України значною мірою залежить від узгодженої взаємодії державних інституцій, місцевих громад та самого суспільства.

Висновки до 1 розділу

В першому розділі дослідження «Теоретично-методологічні засади соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів ЗСУ» було здійснено ґрунтовний огляд науково-методичної літератури, наукових праць і статей, що висвітлюють теоретичні та методологічні основи даної проблеми.

Все це дозволило зробити наступні висновки:

Термін «соціальна адаптація» був введений у науковий обіг на початку XX століття американськими соціологами Вільямом Томасом та Флоріаном Знанецьким.

Дослідження цього явища на сучасному етапі активно проводяться як зарубіжними, так і українськими науковцями. Незважаючи на значну кількість наукових праць, єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття в сучасній науці досі не існує.

В науковій літературі поняття існує декілька трактувань поняття «соціальної адаптації», яку розглядають як глибоку перебудову функціонування особистості під впливом екстремальних умов; як перехід від адаптації у звичних умовах до пристосування в новому середовищі, яке суттєво відрізняється від попереднього; як процес пристосування людини до умов соціального середовища, що передбачає формування адекватних взаємин із соціальними об'єктами, інтеграцію до соціальних груп і засвоєння норм та цінностей нового середовища, при цьому соціальна адаптація може розглядатися як процес і як певний стан особистості.

Неоднозначність трактування різними науковцями та вченими поняття «соціальної адаптації» пояснюється складністю та багатовимірністю цього явища. Це поняття використовується як для позначення процесу пристосування людини до нових соціальних умов, так і для характеристики кінцевого результату цього процесу – ступеня інтеграції особистості в соціальне середовище

Дослідники-науковці підкреслюють, що ключовий аспект цього процесу – це певна трансформація існуючої системи цінностей, життєвих орієнтирів, усталених норм поведінки і моралі та усієї мотиваційної сфери людини.

Переживання бойових подій і участь в них істотно впливає на психічний стан їх учасників і дуже часто має характер підвищеної чутливості, бо емоційна сфера такої людини стає більш вразливою. Під час організації роботи з військовослужбовцями, ветеранами і ветеранками саме ці особливості потрібно обов'язково враховувати, для того, щоб уникати виникнення соціально-психологічних проблем, конфліктів і підвищення рівня напруженості в українському суспільстві.

Особливої уваги потребує процес соціальної адаптації людей, які опинилися в новому соціальному середовищі. Йдеться про осіб, що через різні обставини змушені змінювати умови життя та заново формувати соціальні зв'язки. Такий процес нерідко супроводжується інтенсивними психологічними переживаннями, які виникають після виходу з екстремальних умов.

Ефективність і швидкість процесів соціальної адаптації залежить і від ставлення суспільства до військовослужбовців, ветеранів і ветеранок, бо від того наскільки це ставлення відповідає їхнім уявленням про справедливість і належне визнання їхнього бойового шляху. Для людей з бойовим досвідом дуже важливим є те, як інші люди ставляться до них, якій вони мають соціальний захист і підтримку.

Основною метою соціальної адаптації є повернення людини зі специфічного психологічного стану, сформованого умовами війни, до повноцінного функціонування в соціальному середовищі.

Відновлення соціального статусу особистості ветерана чи ветеранки, стабілізація їх життєвих позицій, спрямовує їх внутрішніх ресурси на ще більш активну участь у суспільному житті.

Соціальна адаптація передбачає організований процес повернення військовослужбовців до звичних умов життя після виконання складних і небезпечних завдань військової служби. Така діяльність нерідко супроводжується психічними травмами, отриманими під час перебування в екстремальних ситуаціях.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК ЗСУ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

2.1. Нормативно-правові засади соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України

Нормативно-правові засади соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів ЗСУ в Україні ґрунтуються законах України, законах про соціальний захист та постановах Кабінету Міністрів України, що забезпечує їх психологічну, професійну та соціальну інтеграцію

Основними є гарантії, які включають:

- безоплатне навчання;
- медичне забезпечення;
- допомогу у працевлаштуванні;
- адаптацію членів сімей військовослужбовців та ветеранів ЗСУ до змін у житті.

Ключовими нормативно-правовими актами, які стосуються соціальних гарантій і життя військовослужбовців та ветеранів ЗСУ в Україні є:

Конституція України (ст. 17): Держава забезпечує соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей [26].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: Цей закон є базовим, що визначає гарантії при звільненні, зокрема право на професійну адаптацію та працевлаштування [19].

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Згідно цього закону регулюється надання пільг військовослужбовцям та членам їх сімей, забезпечується їх медичне обслуговування та всі соціальні гарантії для ветеранів та учасників бойових дій [20].

Постанова Кабінету Міністрів України № 432 від 21.06.2017 (у редакції від 2022 р.), Постанова Кабінету Міністрів України № 432 від 21.06.2017 «Про

затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності» [45], яка затверджує і регулює порядок та умови забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються з військової служби, ветеранів та членів їх сімей. .

Наказ Міністерства соціальної політики від 11.04.2024 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг» [34].

Постанова Кабінету Міністрів України № 1338 від 29.11.2022 «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» [46]. Цей документ визначає порядок, умови та механізм надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, членам сімей таких осіб, загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України.

Ще одним важливим нормативно-правовим документом є Постанова Кабінету Міністрів України № 652 від 19.06.2023 р. «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» [47].

План дії на 2021-2025 роки щодо реалізації Національної стратегії розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни [36]. Це план заходів, спрямований на реалізацію Національної стратегії розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, їхніх родин, а також сімей загиблих (померлих) ветеранів, насамперед визначає ключові напрями діяльності, конкретні кроки їх виконання, часові межі, відповідальних

виконавців і показники результативності. Сукупність цих елементів покликана забезпечити ефективне впровадження передбачених заходів.

Реалізація у життя цього плану є платформою для створення таких умов для військовослужбовців, ветеранів і ветеранок, коли вони можуть і мають можливості користуватися сучасною фізкультурно-спортивною реабілітацією. Це забезпечує ефективне, комплексне відновлення їх психо-фізичного стану, соціальної активності і успішне подальше повернення чи лав війська чи успішну інтеграцією у цивільне професійне середовище.

В межах реалізації цих завдань проводяться медичні та реабілітаційні обстеження за участю лікарів спортивної медицини й спеціалістів із фізичної реабілітації. Відбувається працевлаштування ветеранів, які здобули кваліфікацію у сфері фізкультурно-спортивної реабілітації, на профільних об’єктах та в установах спортивної інфраструктури.

«Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [14] визначає комплекс із шести ключових завдань у межах напряму, що спрямований на підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни та їхніх родин у територіальних громадах за місцем їх проживання. Виконання цих завдань відкриває для ветеранів більш широкі можливості у різних сферах їх життєдіяльності.

Зокрема, це стосується забезпечення доступу до програм професійного перенавчання та розвитку компетентностей, модернізації соціальної інфраструктури й удосконалення житлової політики, включаючи реалізацію житлового будівництва та надання житла. Особливого значення набуває застосування фінансово-кредитних механізмів, що надають ветеранам можливість отримати постійне житло на пільгових умовах як через будівництво, так і шляхом його придбання.

Окремий акцент зроблено на формуванні належних умов для ветеранів, які бажають проживати в сільській місцевості, а також на стимулюванні їхньої підприємницької діяльності за допомогою спеціальних програм підтримки. Водночас передбачаються можливості для професійного розвитку,

перепідготовки та здобуття нових спеціальностей, відповідно до регіональних економічних особливостей і сучасних запитів на ринку праці.

Напрями соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України є:

Професійна адаптація, яка забезпечує **б**езкоштовне навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Соціально-психологічна адаптація включає психологічну допомогу для повернення до цивільного життя

Медична адаптація включає безоплатне протезування, санаторно-курортне лікування, медичне забезпечення

Правова та соціальна допомога є допомогою підчас працевлаштування, яка включає також і консультування.

Ці акти спрямовані на запобігання складним життєвим обставинам, усунення соціальних бар'єрів та підтримку захисників [54].

Забезпечення військовослужбовцям та ветеранам Збройних Сил України реальних можливостей користування своїми правами у сфері соціального захисту набуває особливої ваги на сучасному етапі в період військових дій на території України, різкого загострення зовнішніх викликів і ризиків для державної безпеки, передусім під час запровадження спеціальних правових режимів: режиму військового стану в країні.

Водночас серед ключових і невідкладних завдань залишається формування належного, результативного та цілісного правового механізму, який би регулював процес соціальної адаптації осіб, звільнених зі служби в Збройних Силах України, з інших військових формувань, а також з правоохоронних і розвідувальних структур. Особливої актуальності це питання набуває в умовах дії спеціальних правових режимів та при здійсненні переходу таких осіб до цивільного життя, що є одним із пріоритетів розвитку соціальної складової не тільки військової сфери, а взагалі життя країни.

Проведений аналіз правових засад соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів Збройних Сил України, а також дослідження

чинної нормативно-правової бази та програмних документів підтверджують їхню актуальність і практичну значущість в умовах воєнного стану.

Проте слід зазначити, що разом із тим ефективне вирішення проблем адаптації військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України неможливе без систематизації розрізнених правових норм, закріплених у нормативно-правових актах різного рівня, та їх подальшого об'єднання в єдину узгоджену систему нормативно-правових документів. Така єдина узгоджена система нормативно-правових документів має забезпечити комплексне і послідовне регулювання відповідних суспільних відносин к країні стосовно військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України.

Крім того, слід обов'язково враховувати те, що таке впорядкування законодавства у сфері соціального захисту та адаптації військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України у єдину структуровану, логічно побудовану і узгоджену систему буде потребуватиме внесення істотних змін до норм трудового права та законодавства про соціальне забезпечення.

2.2. Соціально-психологічні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ в умовах воєнного стану в Україні

Як було відзначено в першому розділі дослідження, сучасне українське суспільство перебуває у фазі масштабних трансформацій, що торкаються фактично всіх соціальних груп населення.

Одним із ключових чинників цих трансформаційних процесів залишається російсько-українська війна, наслідки якої особливо помітні серед військовослужбовців, ветеранів, їхніх родин і професійного оточення. Отриманий бойовий досвід суттєво впливає на психоемоційний стан людини, її здатність адаптуватися до цивільного життя, підтримувати соціальні зв'язки та ефективно реалізовувати себе у професійній сфері.

Наслідком пережитого бойового досвіду часто стає втрата довіри до соціального середовища, що супроводжується проявами агресії та зростанням суспільної напруженості. Соціальна напруга являє собою специфічний стан суспільної свідомості, який відображається у сприйнятті людьми навколишньої дійсності та їхніх поведінкових реакціях. Її рівень безпосередньо залежить від кількості невирішених конфліктних процесів у державі. Посилення соціальної напруги ускладнює реалізацію соціальної політики, провокує конфлікти між різними верствами населення та спричиняє значні моральні, матеріальні й фізичні втрати.

Саме тому вирішенню проблеми соціальної напруги останнім часом приділяється багато уваги. Отже, соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів стає актуальною проблемою, а розробка технологій щодо попередження соціальної напруги є головним чинником соціального спокою держави.

У цьому контексті особливого значення набуває питання соціальної адаптації учасників бойових дій як одного з основних механізмів забезпечення суспільної стабільності в Україні.

Проте, проведений аналіз існуючих досліджень і статей щодо проблематики соціальної адаптації учасників воєнного конфлікту як технології попередження соціальної напруги не в повній мірі є в центрі уваги дослідників різних галузей. Актуальність і соціальна значущість даної проблематики є недостатньо дослідженою і теоретично висвітленою, існує брак наукового емпіричного вивчення даної проблеми, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Слід зазначити, що значний внесок у дослідження психології стресу та адаптації зробили Ф. Василюк, Г. Сельє, Л. Пельцман та інші науковці; питання пост-травматичної реабілітації розглядали О. Деменко [13], В. Марищук і В. Євдокимов [29], А. Мурашко [33], Ю. Щербатих [63], Е.Г. Елгобен, Х. Араліс Х., Ч.Ф. Кассієлло-Роббінс, П. Лестер, В. Зальцман, Д. Баріш [18]; соціально-психологічні наслідки військових конфліктів аналізували та

досліджували: В. Алещенко, О. Сафін, Є. Потапчук, [2]; М. Бондаренко, М. Вернодубов, А. Паламарь [8], А. Камбур [23] та інші дослідники.

Не зважаючи на певну кількість досліджень, присвячених проблемам стресу, психологічної травми, реабілітації і соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів ЗСУ російсько-української війни в умовах воєнного стану в Україні, як інструменту профілактики соціальної напруги все ще потребує комплексного наукового опрацювання.

Варто зазначити, що інтеграція цих категорій осіб у мирне життя ускладнюється тривалим характером бойових дій, значною кількістю демобілізованих громадян та недостатньою координацією між державними й громадськими інституціями. Серед найпоширеніших труднощів — посттравматичний стресовий розлад, депресивні прояви, підвищена тривожність, агресивність, емоційне виснаження та втрата життєвих орієнтирів.

Ще однією серйозною проблемою є соціальне відчуження та почуття самотності. Після повернення з фронту багато військовослужбовців відчувають суттєвий розрив між пережитим досвідом війни та реаліями цивільного життя. Втрата побратимів, нерозуміння з боку оточення та труднощі у взаємодії з близькими нерідко спричиняють такі наслідки як ізоляцію, виникнення апатії та емоційного дистанціювання.

Складнощі виникають також у сімейних стосунках: змінюється формат комунікації, загострюються наявні конфлікти, виникають нові суперечності, а члени родин також потребують психологічної підтримки та адаптації до нових життєвих обставин.

Важливим викликом залишається невизначеність майбутнього ветеранів російсько-української війни. Значна частина з них стикається з труднощами працевлаштування, втратою соціального статусу та відсутністю чітко вибудуваного механізму переходу від військової служби до цивільного життя. Додатковими пере шкодами виступають складні бюрократичні процедури оформлення пільг і недостатня поінформованість щодо доступних програм державної підтримки.

Упродовж 2024–2026 років в Україні активно розвиваються різні напрями підтримки військовослужбовців і ветеранів. Одним із найбільш результативних підходів є функціонування психологічних груп взаємодопомоги за моделлю «рівний – рівному», коли адаптацію забезпечують самі ветерани, які вже пройшли цей шлях. Значну роль у цьому процесі відіграють громадські організації, кризові гарячі лінії, цифрові платформи психологічної допомоги та ветеранські простори. Паралельно реалізуються програми професійної перекваліфікації, сприяння ветеранському підприємництву та працевлаштуванню демобілізованих осіб. Необхідність таких заходів обумовлена масштабністю наявної проблематики.

Наприкінці 2023 року чисельність військовослужбовців ЗСУ перевищувала 880 тисяч осіб, а загальна кількість представників сектору безпеки та оборони сягала близько одного мільйона. За прогнозами аналітиків, у разі тривалого продовження війни кількість ветеранів може перевищити три мільйони осіб. Це створює необхідність формування, розробки та впровадження комплексної державної системи реабілітації та соціальної інтеграції [24].

Наслідки війни позначаються не лише на військовослужбовцях, але й на суспільстві загалом. Особи, які повертаються із зони бойових дій, часто стикаються з настороженим ставленням, нерозумінням або упередженням з боку цивільного населення. Пережитий досвід суттєво трансформує їхній світогляд, систему цінностей та поведінкові моделі.

Особливо складною є адаптація для тих, хто зазнав важкі психологічні потрясіння або має фізичні травм. Військова служба передбачає існування в умовах суворої дисципліни, чіткої системи наказів і державного забезпечення. Після демобілізації військові змушені самостійно вирішувати побутові питання, шукати роботу та вибудовувати нові соціальні контакти, що нерідко породжує внутрішній дисбаланс.

Суттєвою проблемою є недосконаліть державної системи реабілітації. Попри наявність програм психологічної підтримки, значна відповідальність за

пошук допомоги покладається на самих військових та їхні родини. Це може призводити до соціальної ізоляції, виникнення агресивної поведінки, побутового насильства та інших негативних явищ.

Серед ключових проблем залишаються потреба у якісній медичній і психологічній реабілітації, фінансова нестабільність, труднощі в родинних взаєминах та невизначеність майбутнього. Особливо гостро постає питання лікування посттравматичних розладів і забезпечення доступу до реабілітаційного відновлення.

Жінки-військовослужбовиці часто стикаються зі специфічними труднощами, зокрема з погіршенням свого репродуктивного здоров'я, фізичним виснаженням і недостатньою увагою до їхніх потреб і системи допомоги їм.

Для ефективного розв'язання цих проблем необхідно створювати комплексну систему підтримки ветеранів і членів їхніх сімей, що охоплюватиме медичне й психологічне консультування, спрощення адміністративних процедур, інформування про соціальні послуги та дієві механізми професійної реінтеграції.

2.3. Сутність і структура технологій соціальної роботи у процесі соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ

Соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України є багатогранним процесом, який передбачає пристосування до мирного життя після завершення служби, відновлення соціального статусу, фізичного та психоемоційного стану, а також інтеграцію в цивільне середовище. В умовах тривалої війни ефективність цього процесу має визначальне значення для суспільної стабільності.

Технології соціальної адаптації - це система спеціально організованих і впроваджених заходів і соціальних послуг, спрямованих на підтримку військовослужбовців після повернення до цивільного життя.

Технології соціальної адаптації включають:

- психологічну допомогу;
- соціальний супровід ветеранів і ветеранок;
- консультування з юридичних питань, питань створення і розвитку власного бізнесу;
- корекцію поведінкових реакцій;
- реабілітаційні програми та заходи щодо професійної інтеграції.

Основним завданням технологій соціальної адаптації є сприяння відновленню психоемоційного стану людини, зміцнення її соціальних зв'язків, допомога у працевлаштуванні та формування умов для незалежного життя у мирному суспільстві.

Процес соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок умовно розподіляється на кілька етапів.

Перший етап соціальної адаптації — до демобілізаційний, якій передбачає психологічну підготовку військових до повернення у цивільне середовище та інформування про можливості соціальної підтримки.

Другий етап соціальної адаптації відбувється тоді, коли адаптація охоплює перші місяці після завершення служби. Саме в цей період здійснюється комплексна оцінка потреб ветерана чи ветеранки, визначаються основні труднощі та розробляється персоналізований план щодо підтримки і допомоги.

На другому етапі соціальної адаптації здійснюється оцінка потреб і надається екстрена психологічна допомога та організовується медична реабілітація.

Третій етап соціальної адаптації – це повноцінна реінтеграція у суспільство через працевлаштування, навчання, відновлення родинних стосунків і соціальних зв'язків.

Структура сучасних технологій соціальної адаптації базується на державних стандартах соціальних послуг і передбачає кілька взаємопов’язаних напрямів.

Вагоме місце у процесі соціальної адаптації посідає соціально-психологічна допомога, що включає психологічну корекцію, подолання наслідків травматичного досвіду, сімейне консультування та організацію груп взаємопідтримки для ветеранів і членів їхніх родин. Не менш важливим напрямом є соціально-побутова адаптація, яка передбачає сприяння у вирішенні житлових питань, забезпечення доступу до медичних і реабілітаційних послуг, а також підтримку у взаємодії з державними структурами.

Окрему увагу приділяють професійній реінтеграції, яка передбачає сприяння працевлаштуванню, професійну перепідготовку, отримання нових навичок та підтримку ветеранського підприємництва.

Важливою складовою виступає інформаційний супровід, оскільки значна частина ветеранів і ветеранок є недостатньо обізнаною щодо своїх прав, пільг і доступних ресурсів громади. Одним із провідних методів соціальної роботи є соціальний супровід, заснований на індивідуальному підході до кожної людини. У його межах фахівець допомагає вирішувати побутові, юридичні, психологічні та соціальні питання.

Ефективним інструментом також є кейс-менеджмент — координація роботи різних служб та спеціалістів для надання комплексної допомоги.

Слід підкреслити, що після початку повномасштабної війни суттєво посилилася увага до соціального захисту військових та їхніх сімей. Зросла суспільна значущість військової служби, що спричинило оновлення нормативно-правової бази. Водночас, попри позитивні зміни, система соціальної підтримки досі залишається недостатньо ефективною та містить численні прогалини.

Однією з ключових проблем є відсутність єдиного комплексного законодавчого механізму регулювання соціального захисту військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин.

Все більшого поширення набувають формати взаємопідтримки, що засновані на принципі «рівний — рівному», у межах яких ветерани мають змогу обмінюватися власним досвідом, надавати один одному морально-психологічну підтримку та спільно долати труднощі адаптаційного періоду.

Суттєве значення у сучасному процесі реінтеграції має фізична реабілітація та розвиток адаптивного спорту. Заняття спортом позитивно впливають не лише на фізичне відновлення, але й сприяють стабілізації емоційного стану, розширенню соціальних зв'язків, активній соціалізації та формуванню нових комунікативних контактів.

Окремої уваги заслуговує впровадження цифрових інструментів, зокрема спеціалізованих онлайн-платформ, що забезпечують можливості для дистанційного навчання, отримання психологічної допомоги та професійного вдосконалення ветеранів.

Упродовж періоду 2024–2026 років Україна стикнулася з рядом вагомих викликів у сфері соціальної адаптації ветеранів. Передусім це пов'язано з потребою у розширенні мережі ветеранських просторів, а також із необхідністю збільшення кількості підготовлених фахівців, здатних надавати якісну психологічну, соціальну та консультативну підтримку.

Водночас гостро стоїть проблема координації у цьому напрямку роботи між Міністерством оборони, Міністерством у справах ветеранів, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями.

Після початку повномасштабної війни суттєво посилилася увага до соціального захисту військових та їхніх сімей. Зросла суспільна значущість військової служби, що спричинило оновлення нормативно-правової бази. Водночас, попри позитивні зміни, система соціальної підтримки досі залишається недостатньо ефективною та містить численні прогалини.

Однією з ключових проблем є відсутність єдиного комплексного законодавчого механізму регулювання соціального захисту військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх родин.

Проведений аналіз з існуючих нормативно-правоих актів дозволив зробити наступний висновок про те, що дуже часто нормативно-правові документи дублюють або суперечать один одному, що створює певні труднощі у реалізації соціальних гарантій. Слід зазначити, що більшість змін у законодавстві України спрямовані переважно на збільшення кількісних показників допомоги, а не на підвищення якості соціальних послуг.

Серйозним викликом залишається надмірна бюрократизація процедур оформлення статусів учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни або члена сім'ї загиблого військового. Процес отримання відповідних документів часто триває тривалий час. Іншою проблемою є затримки виплат грошового забезпечення через фінансові труднощі або недосконаліть адміністрування.

Особливо гостро стоїть питання житлового забезпечення, яке ускладнилося через руйнування житлового фонду та скорочення темпів будівництва в Україні.

Проблемною залишається і система медичної та психологічної реабілітації через перевантаженість шпиталів, дефіцит фахівців і нестачу сучасних центрів відновлення.

Соціальні пільги часто реалізуються нерівномірно залежно від фінансових можливостей громад, що створює регіональний дисбаланс.

Члени родин військовослужбовців також стикаються з психологічними, юридичними та матеріальними труднощами, при цьому доступ до професійної допомоги для них залишається обмеженим.

У сучасних умовах військової агресії і воєнного стану необхідним є негайне, комплексне реформування системи соціальної підтримки військовослужбовців.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення має стати спрощення бюрократичних процедур шляхом цифровізації послуг та впровадження електронних сервісів. Доцільним є також ухвалення окремого законодавчого акта, що комплексно регулюватиме питання соціального захисту військових.

Важливими напрямами є забезпечення стабільного фінансового забезпечення, розвиток програм доступного житла, розширення мережі реабілітаційних центрів і створення єдиної електронної бази медичного супроводу ветеранів

Потребує вдосконалення й система підтримки родин військовослужбовців, яка має включати медичне обслуговування, освітні програми для дітей, транспортні пільги та адресну соціальну допомогу. Доцільним є також вивчення й адаптація успішного міжнародного досвіду, зокрема практик Великої Британії, Ізраїлю та Німеччини.

Отже, все вище викладене дозволяє стверджувати, що існуюча сучасна система соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів і ветеранок та членів їхніх сімей в Україні потребує негайної, глибокої модернізації.

Її ефективність залежить від якості законодавчого регулювання, рівня економічної стабільності держави, розвитку інфраструктури та здатності суспільства забезпечити належну підтримку тим, хто захищає країну.

Комплексне реформування цієї сфери стане важливою умовою успішної соціальної адаптації ветеранів та зміцнення суспільної стабільності в Україні.

Висновки до 2 розділу

В другому розділі дослідження «Соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів та ветеранок ЗСУ як технологія соціальної роботи» проаналізовано і досліджено нормативно-правові засади соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів ЗСУ в Україні, соціально-психологічні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців та ветеранів

ЗСУ в умовах воєнного стану в Україні, сутність і структуру технологій соціальної роботи у процесі їх соціальної адаптації.

У межах дослідження проаналізовано соціально-психологічні проблеми адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ в умовах воєнного стану, а також розглянуто сутність, структуру й особливості застосування технологій соціальної роботи у процесі їхньої реінтеграції.

Це дозволило зробити наступні **висновки**:

Соціальний захист військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ ґрунтується на законах України про соціальний захист та постановах Кабінету Міністрів України, що забезпечує їх психологічну, професійну та соціальну інтеграцію.

Основні гарантії включають: безоплатне навчання; ключовими складовими підтримки є належне медичне забезпечення, сприяння працевлаштуванню та допомога членам сімей у пристосуванні до змін життєвих обставин.

Повернення до мирного життя ускладнюється тривалими бойовими діями, великою кількістю демобілізованих осіб і недостатньою координацією між відповідальними структурами.

Поширеними труднощами залишаються ПТСР, депресивні стани, тривожність, емоційне виснаження та втрата життєвих орієнтирів.

Багато ветеранів стикаються з проблемами працевлаштування, невизначеністю свого майбутнього, труднощами оформлення соціальних гарантій та недостатнім рівнем державної підтримки.

Таким чином, соціальна адаптація військовослужбовців і ветеранів Збройних Сил України є складним багаторівневим процесом, від ефективності якого залежить не лише їхній особистий добробут, а й загальна соціальна стабільність держави.

РОЗДІЛ 3.
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

3.1. Дослідження потреб військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ у процесі соціальної адаптації

Дослідницький проєкт reSCORE 2024 «Соціальна згуртованість в Україні», реалізований Програмою розвитку ООН в Україні у співпраці з Центром сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) за підтримки USAID, був спрямований на визначення рівня соціальної єдності українського суспільства та аналіз особливостей повернення ветеранів і ветеранок до цивільного середовища.

Опитування ветеранів і ветеранок тривало з 30 травня до 1 вересня 2024 року та охопило 7758 учасників, серед яких окремо досліджувалася ветеранська спільнота.

Ключовими висновками дослідження щодо адаптації ветеранів є:

1. За отриманими результатами аналітики reSCORE 2024 року, засвідчено, що процес переходу до мирного життя супроводжується значною кількістю існуючих системних бар'єрів. Середній рівень складності адаптації оцінено респондентами у 5,8 бала з 10 можливих, що вказує на наявність суттєвих труднощів у соціальній та професійній інтеграції цієї категорії громадян.

2. Одним із найсерйозніших викликів залишаються психологочно-когнітивні наслідки війни. Близько половини респондентів повідомили про труднощі з концентрацією уваги, що підкреслює необхідність розвитку програм психологічної реабілітації та підтримки ментального здоров'я.

3. Складнощі спостерігаються і у сфері їх професійної реалізації. Майже 44% респондентів повідомили про труднощі під час опанування нових

навичок, а 41% — про проблеми із працевлаштуванням або утриманням на роботі.

Значна частина ветеранів виявляє прагнення до започаткування власної справи, однак на практиці стикається із великим дефіцитом фінансових ресурсів, недостатнім рівнем інформованості, низьким рівнем своїх професійних знань та навичок щодо нової справи та з окремими проявами упередженого ставлення з боку роботодавців.

Дослідження також акцентує увагу на існуванні ризику формування соціальної дистанції між ветеранами та цивільним населенням. Незважаючи на високий рівень суспільної поваги до ветеранів - захисників, недостатнє розуміння специфіки їх бойового досвіду часто ускладнює процес їхньої реінтеграції та соціальної адаптації.

Аналітика reSCORE 2024 підтверджує стабільно високий рівень суспільної довіри до Збройні Сили України як до інституції з найвищим показником підтримки серед громадян.

Водночас фіксується послаблення так званої «вертикальної згуртованості» — частина громадян дедалі менше відчуває підзвітність органів влади - суспільству. Це свідчить про необхідність посилення взаємодії між державними структурами та громадянами.

Водночас, міжособистісні зв’язки на рівні громад залишаються достатньо міцними. Взаємодопомога, локальна солідарність та підтримка сусідів продовжують виступати важливими чинниками стійкості суспільства.

За результатами дослідження експерти рекомендують посилювати впровадження програм психологічної допомоги, зокрема тих програм, що спрямовані на відновлення психично-когнитивных функцій.

Окрему увагу доцільно приділити розвитку ветеранського підприємництва через інструменти наставництва, пільгового кредитування та фінансового стимулювання малого бізнесу.

Важливим напрямом також визначено професійну перепідготовку та освітні програми, які допомагають ветеранам адаптуватися до потреб сучасного ринку праці [55].

Дослідження потреб військовослужбовців та ветеранів і ветеранок Збройних Сил України (ЗСУ) в Україні здійснює і Національний інститут стратегічних досліджень та інших дослідницьких установ. У період 2024–2026 р.р. Національним інститутом стратегічних досліджень було проведено ряд досліджень, які підтверджують те, що соціальна адаптація ветеранів повинна охоплювати медичну, психологічну, правову, освітню та економічну підтримку.

Отримані дані свідчать, що понад третина ветеранів і ветеранок та військовослужбовців має симптоми, характерні для посттравматичного стресового розладу, а більше половини респондентів висловлюють занепокоєння власним фізичним і психологічним станом. Додатковими викликами залишаються стигматизація психічного здоров’я та недостатня доступність якісних реабілітаційних послуг.

Суттєві труднощі спостерігаються і в соціально-економічній сфері: ветерани часто стикаються з бюрократичними процедурами, чергами при оформленні гарантій та слабкою координацією між державними сервісами.

Особливо гостро постає питання працевлаштування, професійної перекваліфікації та забезпечення доступного житла для ветеранів з інвалідністю.

Важливу роль у процесі адаптації відіграє родина. Дослідники наголошують, що психологічна підтримка має поширюватися не лише на ветеранів, а й на членів їхніх сімей, які також переживають наслідки війни та зміну соціальних ролей [36, 37].

Розглянемо пріоритетні напрями державної політики. Згідно з даними онлайн-опитування, проведеного у 2025 році Українським ветеранським фондом на тему актуальних потреб ветеранів у професійному розвитку, у сучасній ветеранській політиці все більшого значення набуває концепція «маршруту ветерана» — комплексної системи підтримки після демобілізації,

яка поєднує медичну допомогу, психологічний супровід, професійне становлення та соціальну інтеграцію.

Серед ключових інструментів підтримки ветеранів, ветеранок і військовослужбовців визначаються:

- розвиток ветеранських просторів та центрів підтримки;
- запровадження інституту фахівців із супроводу ветеранів;
- цифровізація державних послуг;
- підтримка роботодавців, які працевлаштовують ветеранів;
- фінансування програм професійної адаптації та перекваліфікації.

Експерти також наголошують на необхідності переходу від моделі виключно фінансової допомоги до підходу, орієнтованого на активну участь ветеранів у суспільному та економічному житті країни [60].

Відповідно до результатів дослідження «Портрет ветерана 2025», проведеного Українським ветеранським фондом разом із Rating Group, найактуальнішими потребами ветеранів, ветеранок і військовослужбовців залишаються їх матеріальне забезпечення та доступ до медичних послуг.

Водночас, дане дослідження виявило, що дедалі все більшого значення набувають:

- психологічна допомога;
- забезпечення житлом;
- юридичний супровід;
- інформаційна підтримка.

Дослідження також показує, що потреби ветеранів відрізняються залежно від віку, регіону проживання, статі та наявності інвалідності. Зокрема, питання житла найбільш гостро стоїть для мешканців прифронтових регіонів та молодих ветеранів, а психологічна підтримка особливо є затребуваною серед жінок і наймолодших учасників опитування [61].

Окремо слід розглянути та проаналізувати питання реінтеграції жінок-військовослужбовиць до цивільного життя. Дослідження проведені Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) «Реінтеграція жінок-

військовослужбовиць до цивільного життя» у 2024 році [37], доводять, що після двох років повномасштабної війни, розв'язаної країною-агресором росією проти України, дедалі більше військовослужбовців повертаються до мирного життя.

Найбільш поширеними підставами для демобілізації у ветеранів, ветеранок і військовослужбовців є поранення, встановлення інвалідності або завершення визначеного терміну служби. Перехід від військового середовища до цивільного життя є складним процесом, який потребує злагодженої співпраці державних структур, громадського сектору, благодійних фондів та бізнесу. Саме тому нагальною є потреба у створенні цілісної системи координації підтримки ветеранів.

Останніми роками в Україні спостерігається найбільша кількість жінок у війську за весь період незалежності держави. Якщо у 2014 році у складі Збройних Сил України перебувало майже 50 тисяч жінок, з яких більше 16 тисяч були військовослужбовицями, то вже станом на жовтень 2023 року чисельність жінок у ЗСУ перевищила 62 тисячі осіб. При цьому понад 43 тисячі з них проходили військову службу, а близько п'яти тисяч брали безпосередню участь у бойових діях.

З кожним роком зростає кількість жінок-ветеранок, які набувають статусу учасниць бойових дій. Водночас збільшується й кількість військовослужбовиць на керівних посадах. Нормативною основою соціального захисту ветеранів в Україні виступає Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [20]. Однак, попри збільшення кількості жінок у секторі оборони, чинна система підтримки не завжди враховує специфічні потреби ветеранок. Більшість програм залишаються універсальними, хоча жіночий досвід повернення до мирного життя має свої особливості.

Потребують оновлення й програми професійної перепідготовки. Вони мають не дублювати вже набуті знання та навички, а повинні допомагати ветеранам і ветеранкам здобувати нові компетентності, які є необхідними для сучасного ринку праці.

Адаптація жінок-військовослужбовиць до цивільного життя часто супроводжується психологічними, економічними та соціальними труднощами. Серед поширених проблем — ПТСР, економічна нестабільність, дискримінаційні прояви та суспільні стереотипи щодо жінки-військової. Особливо складно процес відновлення відбувається у тих, хто безпосередньо перебував у зоні активних бойових дій. Важливим чинником успішної реінтеграції є створення жіночих ветеранських спільнот, де можна отримати підтримку, обмінятися досвідом та знайти ресурси для професійного розвитку.

Показовим є досвід Сполучених Штатів Америки, де наставницькі програми для ветеранок демонструють високу ефективність.

Окремої уваги потребує створення механізмів поступового переходу від військової служби до цивільної роботи в структурах Міністерства оборони або Збройних Сил України. Такий підхід дозволив би ветеранам і ветеранкам легше інтегруватися в нові умови життя.

Вагомою проблемою залишається низький рівень проінформованості жінок-ветеранок щодо існуючих доступних державних програм, пільг і юридичних механізмів їх підтримки. Жінки-ветеранки нерідко стикаються зі складними адміністративними процедурами при оформленні соціальних гарантій. Таким чином, питання адаптації ветеранів і особливо ветеранок є одним із ключових напрямів державної політики, адже напряму пов’язане зі збереженням людського потенціалу країни.

Державна політика у сфері підтримки ветеранок має бути спрямована на їхнє повноцінне повернення до економічного та суспільного життя. З цією метою Міністерство у справах ветеранів України спільно з експертами та партнерами розробляє інтегровані моделі соціальних послуг для учасниць бойових дій (Додаток К).

Серед основних напрямів такої моделі:

- індивідуальна оцінка потреб ветеранок;
- координація роботи державних і громадських організацій;
- застосування гендерно-чутливого підходу;

- підтримка самоорганізації ветеранських спільнот;
- підготовка фахівців для роботи з учасницями бойових дій.

Отже, все вище викладене дає змогу узагальнити і зазначити, що успішна реінтеграція жінок-захисниць можлива лише за умови консолідованої взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства, благодійного сектору та міжнародних партнерів. Лише комплексний підхід здатен забезпечити швидкий та ефективний перехід до цивільного життя та сприяти післявоєнному відновленню України.

3.2. Розробка, впровадження та оцінка ефективності існуючих програм соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ

Станом на 2026 рік в Україні система соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів Збройні Сили України поступово розвивається як комплексна багаторівнева модель підтримки, покликана сприяти поверненню захисників до активного життя в цивільному суспільстві. Її основне призначення полягає у створенні умов для психологічної реабілітації, професійного становлення, повноцінної інтеграції в соціальне середовище, а також у забезпеченні необхідної правової допомоги. Реалізація цих ініціатив здійснюється завдяки взаємодії державних інституцій, громадського сектору, міжнародних організацій і територіальних громад.

Серед пріоритетних напрямів адаптації ветеранів особливе місце займає психологічна підтримка. У межах відповідних програм колишнім військовослужбовцям ветеранам і ветеранкам надається допомога у подоланні наслідків пережитого бойового досвіду, емоційного виснаження та посттравматичних станів. Поряд із класичними методами психологічної реабілітації дедалі активніше впроваджуються інноваційні практики, зокрема

еко-терапевтичні підходи та інші способи відновлення психо-емоційної рівноваги.

Водночас важливою складовою процесу реінтеграції є професійна перепідготовка. Для ветеранів, ветеранок і військовослужбовців створюються спеціалізовані освітні програми, що дозволяють їм опанувати нові професії, підвищити свій рівень кваліфікації та ефективно пристосуватися до актуальних вимог сучасного ринку праці.

Проаналізуємо основні напрями соціальної адаптації ветеранів. До основних напрямів належать психологічна допомога, професійна перепідготовка, юридичне консультування та підтримка сімей військовослужбовців. Серед відомих освітніх ініціатив варто відзначити проєкт Україна–Норвегія, спрямований на професійне навчання ветеранів. У 2024–2026 роках за підтримки міжнародних партнерів, зокрема уряду Данія та Програми розвитку ООН, в Україні впроваджуються сучасні стандарти соціальних послуг (Додаток Б).

Реалізуються також розроблені і впроваджені спеціалізовані програми для ветеранів із тяжкими травмами, ампутаціями та порушеннями зору і слуху. Такі проєкти передбачають інтенсивну реабілітацію, яка може тривати від кількох тижнів до двох місяців.

Активного поширення набуває формат підтримки «рівний — рівному», заснований на взаєм допомозі ветеранів. Прикладом виступає модель Veteran Corps, що базується на принципах побратимської солідарності.

Соціально-відновлювальні програми Товариство Червоного Хреста України функціонують у низці регіонів. Також ветерани мають доступ до освітніх ресурсів, зокрема курсів платформи Prometheus (Додаток Ж).

Позитивною тенденцією є перехід від виключно медикаментозного лікування до комплексної психосоціальної реабілітації. Разом із тим система стикається з дефіцитом фахівців, недостатньою модернізацією центрів зайнятості та обмеженим фінансуванням місцевих ініціатив.

Попри це, сучасна модель адаптації ґрунтується на комплексному поєднанні медичної, психологічної, освітньої та правової підтримки.

Важливу роль відіграє і юридичний супровід. Для ветеранів створюються інформаційні платформи та консультаційні сервіси, які допомагають отримувати соціальні гарантії, користуватися пільгами та захищати свої права. Зокрема, діють цифрові ресурси на кшталт платформи українського ветеранського фонду.

Окрема увага приділяється підтримці членів родин військовослужбовців. Соціальні служби та психологи працюють не лише з ветеранами, а й з їхніми близькими, допомагаючи сім'ям адаптуватися до нових умов після повернення військового з фронту.

Розвиток державних програм у 2024–2026 роках. Упродовж 2024–2025 років в Україні відбулося суттєве вдосконалення підходів до організації соціальної адаптації ветеранів. За сприяння міжнародних партнерів, зокрема Програма розвитку ООН в Україні та уряду Данія, на рівні територіальних громад розпочалося впровадження оновлених стандартів надання соціальних послуг, орієнтованих на підвищення ефективності підтримки ветеранів та їхньої успішної інтеграції до цивільного життя.

У 2024 році було затверджено державний стандарт соціальної адаптації ветеранів, який передбачає формування індивідуальних планів підтримки з урахуванням потреб кожної людини [16].

З квітня 2025 року в навчальних центрах Збройних Сил України було запроваджено спеціальний адаптаційний курс для новобранців перед проходженням базової загальновійськової підготовки. Програма охоплює питання фінансової грамотності, правової обізнаності та психологічної стійкості.

Також реалізуються спеціалізовані проєкти для ветеранів, які отримали тяжкі травми і поранення та втратили частин тіла, зокрема для осіб, які втратили зір. Такі програми передбачають інтенсивну адаптацію та реабілітацію тривалістю від кількох тижнів до майже двох місяців.

Позитивним явищем на сучасному етапі є поява в Україні великої кількості як державних так і приватних соціально-реабілітаційних центрів для ветеранів, ветеранок та військовослужбовців ЗСУ, в яких вони отримують медичну психологічну та фізичну реабілітацію.

До таких центрів відносяться Державний заклад Центр психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна», перший в Україні медичний центр зі спеціалізацією на лікування психологічних травм, наслідків черепно-мозкових травм, а також Центр надає допомогу особам, які пережили полон та тортури. Цей Центр було відкрито в 2014 році в м. Пуща Водиця. Працівники Центру мають великий практичний досвід, вони вивчали, вивчають і застосовують як вітчизняний так і міжнародний досвід надання допомоги військовослужбовцям ЗСУ. Центр також забезпечує навчання та підвищення кваліфікації фахівців з інших закладів такого профілю, має Тренінгову платформу. В роботі Центру поєднується доказовий та креативний, нестандартний підхід, за що Центр отримав неформальний статус «Державний заклад з людським обличчям». Філософія, якої дотримуються всі працівники центру – це «посттравматичне зростання».

На сучасному етапі в Україні існує декілька реабілітаційних центрів, які надають допомогу в першу чергу військовослужбовцям ЗСУ, а також людям з різними травмами та захворюваннями. В рамках проекту Благодійного Фонду «Разом для України» за підтримки SAP Ukraine було створено Реабілітаційну платформу, де є інформація про всі реабілітаційні центри та реабілітаційні послуги в Україні.

В м. Києві працюють такі реабілітаційні центри: Реабілітаційний центр U CENTER; Реабілітаційний центр Recovery; центр реабілітації Hext Step Ukraine; Медичний центр «Меднеан», Інститут вертеблогії та реабілітації. Програми цих закладів включають медичне лікування, фізіотерапію, психотерапію, підтримку родин військових та соціальну адаптацію.

В м. Дніпро працює Центр фізичної та психологічної реабілітації «Шлях до здоров'я», в якому надають фізичну, психологічну реабілітацію та ерготерапію.

В м. Львів в Національному реабілітаційному центрі «UNBROKEN НЕЗЛАМНІ» здійснюється фізична, психологічна та мовленнєва реабілітації і ерготерапія.

В Медичному центрі "Superhumans Center", якій знаходиться в м. Винники Львівської області військовослужбовці ЗСУ отримують наступні типи реабілітації: фізичну, психологічну та ерготерапію.

Реабілітаційний центр "RECOVERY", м. Вінниця здійснює фізичну, психологічну та мовленнєву реабілітації і ерготерапію.

В Центрі психологічної підтримки «Разом з тобою» м. Івано-Франківськ, де військовослужбовці, ветерани і ветеранки ЗСУ отримують психологічну реабілітацію.

У 2025 році в рамках проекту «Центри відновлення здоров’я» було створено ще 4 центри реабілітації та відновлення ментального здоров’я, що надає можливість ще більшій кількості військовослужбовцям ЗСУ пройти реабілітацію і повернутись до повноцінного життя.

Активного поширення набуває формат підтримки «рівний — рівному», заснований на взаємодопомозі ветеранів, ветеранок і військовослужбовців. Прикладом виступає модель Veteran Corps, що базується на принципах побратимської солідарності (Додаток В).

Діючі програми та ініціативи в Україні. В Україні функціонує низка державних і міжнародних програм, що спрямовані на підтримку ветеранів. Український ветеранський фонд реалізує грантові та фінансові програми для розвитку ветеранського підприємництва (Додаток Д).

Міжнародна програма IREX підтримує процеси реінтеграції через освітні проєкти, професійне навчання та розвиток навичок (Додаток Е).

Соціально-відновлювальні програми Товариство Червоного Хреста України функціонують у низці регіонів. Також ветерани мають доступ до освітніх ресурсів, зокрема курсів освітньої платформи Prometheus (Додаток).

Моніторинг якості соціальних послуг здійснюється відповідно до існуючих стандартів Міністерства соціальної політики України та аналізу актуальних потреб ветеранів.

Позитивною тенденцією є перехід від виключно медикаментозного лікування до комплексної психосоціальної реабілітації. Разом із тим система стикається з дефіцитом фахівців, недостатньою модернізацією центрів зайнятості та обмеженим фінансуванням місцевих ініціатив. Попри це, сучасна модель адаптації ґрунтується на комплексному поєднанні медичної, психологічної, освітньої та правової підтримки.

Окремим викликом є недостатня координація роботи між регіональними програмами та обмеження фінансових ресурсів для реалізації місцевих ініціатив.

Повернення до цивільного середовища для багатьох ветеранів супроводжується труднощами, зокрема у сфері працевлаштування та професійної перекваліфікації. Офіційні дані щодо чисельності ветеранів у м. Миколаїв та Миколаївській області обмежені через безпекові чинники, однак регіон залишається одним із найбільш насичених військовим контингентом.

3.3. Соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей в м. Миколаєві та Миколаївській області

Система підтримки та відновлення військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей. Процес повернення до повноцінного цивільного середовища ветеранів, ветеранок, військовослужбовців має складнощі, труднощі і істотно впливає на їх психо-емоційний стан. В більшості

випадків це труднощі з працевлаштування, пошуком роботи, перекваліфікацією, відносинами у сім'ї та соціальна адаптація.

У м. Миколаєві функціонує єдиний інформаційний ресурс для ветеранів та їхніх родин, що містить актуальну інформацію про доступні послуги. У межах регіональних програм у 2026 році на підтримку ветеранського підприємництва було спрямовано близько 80 млн гривень.

Повернення ветеранів до повноцінного цивільного життя є одним із ключових напрямів діяльності місцевої влади. У Миколаївському регіоні функціонує розгалужена система допомоги, що включає психологічне відновлення, фізичну реабілітацію та підтримку сімей в рідних військовослужбовців, ветеранів і ветеранок.

У м. Миколаєві працюють спеціалізовані приватні заклади, які у співпраці з медичними установами забезпечують відновлення після травм, контузій та уражень опорно-рухового апарату.

Відомо, що ще у 2023 році понад 1,5 тисячі ветеранів і членів їхніх сімей скористалися програмами відпочинку та соціальної підтримки. Після початку повномасштабної війни кількість осіб, які потребують реабілітаційної, психологічної та соціальної допомоги, суттєво збільшилася.

Ключовими аспектами соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей на Миколаївщині є наступне:

У м. Миколаєві створено єдиний інформаційний ресурс для ветеранів, ветеранок, військовослужбовців та їхніх родин, де зібрано актуальні дані про доступні послуги. Окрім цього, у 2026 році в межах державних і регіональних програм ветерани області отримали фінансову підтримку на розвиток підприємництва загальним обсягом близько 80 мільйонів гривень.

В місті функціонує Міський центр підтримки ветеранів війни (пров. Кобера, 13А/8), який надає безкоштовні послуги:

- психологічна допомога: індивідуальні та групові консультації для ветеранів, їхніх сімей та дітей;

- юридична підтримка: консультації щодо пільг, соціальних гарантій та земельних питань;
- фізична реабілітація: робота з фізичними реабілітологами, наявність спортивних залів для занять;
- професійна переорієнтація: допомога у пошуку роботи або відкритті власної справи.

Окрім міського центру, в місті працюють приватні реабілітаційні установи, що співпрацюють з військовим госпіталем:

- Реабілітаційний центр Vigor (вул. Євгена Лапчевського, 40 А) — фізична реабілітація після поранень та контузій.
- Клініка Medicasano (вул. Даля, 2) — відновлення опорно-рухового аппарату.
- Care4You (вул. Аркасівська, 48) здійснює фізіотерапію та реабілітацію.

1. Офіційний облік ветеранів, ветеранок, військовослужбовців.

Інформація про чисельність учасників бойових дій формується та систематизується в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни (ЄДРВВ), який акумулює дані з урахуванням територіального розподілу. Для отримання офіційно підтвердженої статистики, рекомендовано користуватися звітами Міністерства у справах ветеранів України або даними структур соціального захисту Миколаївської обласної військової адміністрації.

2. Соціальна адаптація ветеранів, ветеранок, військовослужбовців у м. Миколаєві.

Повернення ветеранів, ветеранок і діючих військовослужбовців до активного мирного життя залишається одним із ключових напрямів роботи міської та обласної влади, державних структур і громадського сектору. Станом на 2026 рік у м. Миколаєві сформовано комплексну систему підтримки, яка включає заходи психологічної реабілітації, сприяння професійній адаптації, фізичному відновленню, а також допомогу родинам захисників.

Згідно з офіційними підсумками за 2023 рік, на території Миколаївської області можливістю безкоштовного оздоровлення та відпочинку скористалися 1524 ветерани та члени їхніх сімей.

3. Центри підтримки та реабілітаційна інфраструктура для ветеранів, ветеранок і військовослужбовців ЗСУ.

У м. Миколаєві працює міський Центр підтримки ветеранів війни, де надається комплекс безоплатних послуг. Основні напрями його діяльності включають:

- психологічне консультування ветеранів та членів їхніх сімей;
- юридичний супровід щодо соціальних гарантій, пільг і земельних питань;
- фізичну реабілітацію та відновлювальні програми;
- допомогу у професійній переорієнтації та працевлаштуванні.

Також в м. Миколаєві спеціалізовані приватні заклади в рамках співпраці із медичними установами та військовими госпіталями, надають послуги щодо забезпечення відновлення після травм, контузій і порушень опорно-рухового апарату ветеранам, ветеранкам та військовослужбовцям.

4. Державна послуга соціальної адаптації ветеранів, ветеранок, військовослужбовців ЗСУ в м. Миколаєві та в Миколаївській області.

Упродовж 2025–2026 років у м. Миколаєві впроваджено державний стандарт соціальної адаптації ветеранів, який складається з двох ключових етапів.

Перший етап передбачає дію короткострокових програми психологічного відновлення та сімейного відпочинку в рекреаційних закладах.

Другий етап адаптації передбачає індивідуальний соціальний супровід за місцем проживання. Водночас реалізуються програми професійного навчання та грантової підтримки ветеранського підприємництва.

5. Економічна підтримка та розвиток ветеранського підприємництва

Для ветеранів, ветеранок і військовослужбовців ЗСУ та їхніх родин реалізуються програми професійного навчання, перекваліфікації та грантової

підтримки. Особливу увагу приділено фінансуванню ветеранських бізнес-проєктів, що сприяє їх економічній самостійності.

6. Додатковими механізмами підтримки військовослужбовців, ветеранок і ветеранів в м. Миколаєві є:

- освітньо-культурні ініціативи та можливість безкоштовно відвідувати різні культурно-дозвіллєві заходи;
- проведення інформаційних компаній щодо збереження психологічного здоров'я;
- спеціалізовані програми підтримки для сімей загиблих, полонених і зниклих без вісти військовослужбовців.

7. Робота Єдиної ветеранської онлайн платформи.

Для спрощення доступу до отримання послуг у м. Миколаєві створено централізований онлайн-ресурс, який об'єднує інформацію про всі доступні сервіси для військових, ветеранів, ветеранок та їхніх родин. Координацію роботи порталу здійснює управління у справах ветеранів міської ради, яке забезпечує постійне оновлення інформації.

На платформі представлені державні, муніципальні, громадські та міжнародні організації, що надають допомогу ветеранам. Для підвищення доступності ресурсу в м. Миколаєві розміщено інформаційні матеріали з QR-кодами, а також проводиться поширення інформації в інших містах України, де можуть перебувати миколаївські ветерани, ветеранки та військові на лікуванні чи реабілітації.

Також ветерани, ветеранки і військовослужбовці мають можливість отримувати інформацію через «ЄДИНУ ВЕТЕРАНСЬКУ ЛІНІЮ», яка працює за телефоном 15-28**.**

В Центрі ветеранського розвитку, що працює на базі Чорноморського національного університету ім. П. Могили у м. Миколаєві, проходять заняття для помічників ветеранів [59].

У травні 2026 року в м. Миколаїв завершилася серія триденних заходів, проведених у межах міжнародної ініціативи ветеранського співробітництва

«Україна – Данія», присвяченої підтримці працевлаштування колишніх військовослужбовців, а також ветеранів і ветеранок Збройні Сили України.

Головною метою програми було вдосконалення інструментів соціальної адаптації захисників та створення ширших перспектив для їхньої професійної реалізації через розвиток партнерства між українськими та данськими інституціями. До втілення проєкту були залучені Danish Industry, Миколаївський міський центр підтримки ветеранів війни та Федерація роботодавців України.

Ключовими предметами обговорення стали сучасні виклики, пов’язані з професійним становленням ветеранів і ветеранок після завершення служби, налагодження результативної співпраці між державними структурами, роботодавцями та міжнародними партнерами, а також вивчення та аналіз практичних кейсів щодо успішної підтримки й працевлаштування захисників.

Значну увагу учасники зосередили на обміні напрацьованим досвідом щодо інтеграції ветеранів у мирне суспільне середовище. Під час зустрічей було проаналізовано специфіку процесу соціальної адаптації після військової служби та проведено порівняльний аналіз моделей соціальної підтримки ветеранів і ветеранок, що функціонують в Україні та Данії.

Такий формат співпраці дозволив окреслити перспективні напрями модернізації системи реінтеграції ветеранів у м. Миколаєві та в інших регіонах Україна.

Таким чином, все вище викладене дозволяє зробити висновок про те, що в м. Миколаєві поступово формується і розвивається комплексна система реінтеграції ветеранів, ветеранок та військовослужбовців ЗСУ, яка є орієнтована не лише на подолання наслідків війни, а й на створення умов для їхньої повноцінної соціалізації, регенерації та повернення до цивільного життя.

Висновки до 3 розділу

В третьому розділі дослідження «Дослідно-експериментальна робота з соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів та ветеранок ЗСУ» проаналізовано і досліджено існуючи нагальні потреби військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ у процесі їх соціальної адаптації. Здійснено аналіз

ефективності існуючих програм соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ, зокрема аналіз соціальної адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей в м. Миколаєві та Миколаївській області.

Це дозволило зробити наступні **висновки**:

Ключовими інструментами підтримки військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ визначаються: розвиток ветеранських просторів та центрів підтримки; запровадження інституту фахівців із супроводу ветеранів; цифровізація державних послуг; підтримка роботодавців, які працевлаштовують ветеранів; фінансування програм професійної адаптації та перекваліфікації.

Основними напрямами соціальної адаптації ветеранів, ветеранок і військовослужбовців є: психологічна допомог; професійна перекваліфікація; юридичний супровід; підтримка членів їхніх родин, розвиток державних програм; спеціалізовані проєкти для ветеранів, які отримали тяжкі травми і поранення та втратили частин тіла, зокрема для осіб, які втратили зір; розвиток і впровадження формату «рівний — рівному».

Ключовими аспектами соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей на Миколаївщині є**:**

- система підтримки та відновлення військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ та членів їх сімей;
- офіційний облік ветеранів, ветеранок, військовослужбовців;
- соціальна адаптація ветеранів, ветеранок, військовослужбовців;

- робота Центрів підтримки та реабілітаційна інфраструктура для ветеранів, ветеранок і військовослужбовців ЗСУ;
- державна послуга соціальної адаптації ветеранів, ветеранок, військовослужбовців ЗСУ;
- економічна підтримка та розвиток ветеранського підприємництва;
- розвиток освітньо-культурних безоплатних ініціатив;
- проведення інформаційних компаній щодо збереження психологічного здоров'я;
- розробка і впровадження специалізованих програми підтримки для сімей загиблих, полонених і зниклих без вісти військовослужбовців;
- робота Єдиної ветеранської онлайн платформи.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна дипломна робота на тему «Соціальна адаптація військовослужбовців та ветеранів Збройних Сил України як технологія соціальної роботи», присвячена комплексному дослідженню механізмів повернення військовослужбовців до цивільного життя та аналізу ефективних інструментів їх соціальної реінтеграції.

У кваліфікаційній роботі досягнуто поставлену мету, яка полягала в теоретичному дослідженні, аналізі та обґрунтуванні процесу соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України як ефективної технології соціальної роботи, а також у визначенні напрямів підвищення її результативності. Проведене дослідження дало змогу розглянути соціальну адаптацію не лише як пристосування людини до нових умов життя, а як складний, тривалий і багаторівневий процес повернення до активної участі в сімейному, професійному, громадському та соціальному житті.

Відповідно до першого завдання було проаналізовано існуючі теоретичні підходи до розуміння поняття соціальної адаптації в соціальній роботі. З’ясовано, що соціальна адаптація є міждисциплінарним поняттям, яке розглядається у соціальній роботі, психології, соціології, педагогіці, праві та державному управлінні. У роботі встановлено, що це явище можна розуміти одночасно як процес і як результат взаємодії особистості із соціальним середовищем. Для військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ соціальна адаптація має особливе значення, оскільки після бойового досвіду людина часто змушена не просто повернутися до цивільного життя, а заново вибудовувати соціальні зв’язки, професійні орієнтири, сімейну взаємодію та відчуття власної безпеки.

Відповідно до другого завдання було охарактеризовано особливості соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України. Доведено, що цей процес має складний і багаторівневий характер, адже охоплює психологічне відновлення, соціальну інтеграцію, професійну

самореалізацію, правову поінформованість, медичну та реабілітаційну підтримку. Важливо, що адаптація не завершується фактом повернення людини додому. Часто саме після повернення проявляються труднощі у спілкуванні з родиною, пошуку роботи, прийнятті нової соціальної ролі, подоланні психологічного напруження та відновленні довіри до мирного середовища. Тому соціальна адаптація військовослужбовців і ветеранів потребує не формального, а уважного, людяного та індивідуалізованого супроводу.

Відповідно до третього завдання було досліджено нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з ветеранами в Україні. Встановлено, що в державі поступово формується система соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів, ветеранок ЗСУ та членів їхніх сімей. Вона охоплює законодавчі гарантії, соціальні послуги, програми професійної адаптації, психологічну допомогу, медичну реабілітацію, підтримку ветеранського підприємництва, правове консультування та діяльність фахівців із супроводу ветеранів. Разом із тим аналіз засвідчив, що наявність нормативних документів сама по собі ще не гарантує ефективної допомоги. Важливим залишається питання доступності цих послуг, зрозумілості процедур, міжвідомчої взаємодії та реальної наближеності підтримки до потреб конкретної людини.

Відповідно до четвертого завдання було розкрито зміст, форми та методи соціальної адаптації як технології соціальної роботи. У роботі обґрунтовано, що соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ має будуватися на комплексному підході. До її основних складових належать оцінка індивідуальних потреб, соціальне консультування, соціальний супровід, психологічна підтримка, допомога у працевлаштуванні, професійна перепідготовка, правове інформування, робота з родиною, підтримка у вирішенні побутових і житлових питань. Особливого значення набуває кейс-менеджмент, оскільки саме він дозволяє не залишати людину сам на сам із проблемами, а супроводжувати її на різних етапах повернення до цивільного життя.

Відповідно до п’ятого завдання було проаналізовано існуючі проблеми та визначено перспективи вдосконалення соціальної адаптації військовослужбовців і ветеранів. З’ясовано, що серед основних проблем залишаються недостатня поінформованість ветеранів про наявні права й гарантії, складність бюрократичних процедур, нерівномірний доступ до послуг у різних громадах, потреба у більшій кількості підготовлених фахівців, а також необхідність тривалої психологічної підтримки не лише самих військовослужбовців, а й членів їхніх сімей. Перспективними напрямами вдосконалення є розвиток системи фахівців із супроводу ветеранів, посилення роботи територіальних громад, створення єдиних інформаційних каналів, розширення програм професійної адаптації, підтримка ветеранського підприємництва та впровадження довготривалих програм соціально-психологічної реінтеграції.

У процесі дослідно-експериментальної роботи було встановлено, що потреби військовослужбовців, ветеранів і ветеранок ЗСУ мають комплексний характер. Найбільш значущими є потреби у психологічній підтримці, правовому консультуванні, медичній та фізичній реабілітації, працевлаштуванні, професійному навчанні, підтримці родини й відновленні соціальних зв’язків. Це підтверджує, що соціальна адаптація не може бути ефективною, якщо вона зводиться лише до окремої послуги або разової консультації. Вона потребує цілісної системи допомоги, у якій соціальна робота поєднується з діяльністю психологічних, медичних, правових, освітніх, громадських і державних інституцій.

Окрему увагу в роботі приділено соціальній адаптації військовослужбовців, ветеранів, ветеранок ЗСУ та членів їхніх сімей у м. Миколаєві та Миколаївській області. Встановлено, що на регіональному рівні важливе значення мають центри підтримки ветеранів, реабілітаційні ініціативи, програми розвитку ветеранського підприємництва, інформаційні ресурси, освітньо-культурні заходи та допомога сім’ям загиблих, полонених і зниклих безвісти військовослужбовців. Саме громада часто стає тим простором, у якому

ветеран або ветеранка щодня відновлює соціальні контакти, отримує підтримку й поступово повертається до активного життя.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що соціальна адаптація військовослужбовців, ветеранів і ветеранок Збройних Сил України є одним із ключових напрямів сучасної соціальної роботи. Її ефективність залежить від здатності держави, громади, фахівців і суспільства створити умови, у яких людина з військовим досвідом відчуває не лише формальну підтримку, а й повагу, прийняття, безпеку та можливість будувати подальше життя. Саме тому соціальна адаптація має розглядатися як тривалий, системний і водночас дуже людяний процес, спрямований на відновлення якості життя військовослужбовців, ветеранів, ветеранок ЗСУ та їхніх родин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

2. Алещенко В.І., Сафін О.Д., Потапчук Є.М. Організація забезпечення збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Методичний посібник для офіцерів, професорсько-викладацького складу, слухачів і курсантів ЗС України. К., 2017. 134 с.

3. Артеменко А., Батаєва К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА», 2022. 192 с.

4. Бабич О. В. Забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні. *Державне будівництво.* 2024. № 2 (36). С. 620–634. DOI: https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-2-42 (дата звернення: 12.01.2026).

5. Бейкун А., Топольніцький В. Каптан М., Матвієць С. Проблемні та дискусійні питання сфери нормативного забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців з огляду на їх системність та ефективність. URL: https://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/view/290426 (дата звернення: 07.03.2026).

6. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

7. Блажівський М.І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ: Серія психологічна. 2014. №1. С.233–242.

8. Бондаренко М., Вернодубов М., Паламарь А. Актуальні проблеми психогігієни та психопрофілактики у військових частинах та підрозділах: методичний посібник для командирів, офіцерів виховної роботи та лікарів. Одеса : ВКФ ДРУК, 1998. 107 с.

9. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ. URL:

https://eppd13.cz/wpcontent/uploads/2017/2017-4-1/29 pdf (дата звернення: 11.01.2026).

10. Волгіна О. М. Іванова О. Л. Соціальний супровід людей з інвалідністю на робочому місці: посібник. ПРООН в Україні, Спільна Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні». Київ : Ваіте, 2018. 36 с.

11. Герлок А. Ветерани: відповіді на втручання з керування гнівом. Проблеми сестринського догляду за психічним здоров'ям, 16. 1994. С. 393-408.

12. Глухова Ірина У Миколаївській області найбільше військових ветеранів. URL: https://intent.press/news/anticorruption/2026/nachalnitsiu-upravlinnia-sportu-mikolaieva-vidstoronili-vid-posadi-za-skhemi-z-broniuvanniam/ (дата звернення: 16.04.2026).

13. Деменко О. Ф. Особливості соціальної адаптації особистості в умовах сучасного кризового суспільства. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства:* матеріали наук. – практ. круг. столу з міжн. участ. (24 квітня 2019 р.). Ірпінь: Університет державної фіксальної служби України, 2019. С. 28 – 35.

14. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 06.03.2026).

15. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В., Гущук І. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2025. – 118 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04 (дата звернення: 06.03.2026).

16. Державний стандарт соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text (дата звернення: 09.03.2026).

17. Єнгаличева І.В. Соціальна адаптація як вид соціальної послуги незахищених категорій населення. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2024. Випуск 1(54). URL:

https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ae8afe8a-869b-4ee7-8168-d4a8fcc00bee/content (дата звернення: 08.01.2026). С.48-51.

18. Елгобен Е.Г., Араліс Х., Кассієлло-Роббінс Ч.Ф., Лестер П., Зальцман В., Д. Баріш Г. Інтеграція мобільних технологій і соціальної підтримки з когнітивно-поведінковою терапією гніву у ветеранів із ПТСР: пілотне дослідження. Поведінкове військовослужбовців, 9 (1). 2021. С. 17-26.

19. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення: 02.02.2026).

20. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 05.03.2026).

21. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. Київ, 2012. 216 с.

22. Інформаційний довідник для ветеранів війни та членів їх сімей. Миколаївська міська рада: URL: https://surl.lu/oxrjir (дата звернення: 15.04.2026).

23. Камбур А. Соціальна адаптація особистості: монографія. Чернівці: Золоті литаври, 2012. 252 с.

24. Клименко О, Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. Інститут соціології АПН України. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-Problemy_veteraniv.php (дата звернення: 01.02.2026).

25. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.02.2026).

26. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 01.03.2026).

27. Красильщиков А.Л. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах). *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 2. С. 117-125.

28. Кулька Р., Шленгер В.Е., Фербенк Дж.А., Гаф Р.Л., Джордан Б.К., Мармар К.Р., Вайс Д.С. Покоління травми та війни: звіт про результати Національного дослідження реадаптації ветеранів В'єтнаму. *Клінічна психологія & Психотерапія: міжнародний журнал теорії та практики*, 3. 1990. С. 249-258.

29. Марищук В.Л., Євдокимов В.І. Поведінка і саморегуляція людини в умовах стресу. К.: Вересень, 2001.

30. Мартиненко С.О. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів як технологія попередження соціальної напруги. *Габітус*. 2020. Т.1. № 12. С. 57-62. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/12.pdf (дата звернення: 05.01.2026)

31. Мартиненко С. О. Теоретичні підходи до визначення дефініції «Соціальна адаптація». Габітус. 2019. Вип. 10. С. 29-33. URL: http://habitus.od.ua/journals/2019/10-2019/10-2019.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

32. Михеєва Л.В., Олійник М.П., Ресоціалізація військовослужбовців які повернулись до мирного життя / Modern ways of development of science and the latest theories : XIII Міжнародній науковопрактичній конференції (м. Мадрид, 11-13 грудня 2023 року). 2023. С. 175-176.

33. Мурашенко А. Соціальна адаптація військових та військовополоненних. URL: http://surl.li/oqsiu (дата звернення: 01.02.2026).

34. Наказ Міністерства соціальної політики від 11.04.2024 «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0828-24#Text (дата звернення: 05.03.2026).

35. Національна доповідь про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення». Електронний ресурс. Режим доступу: https://issuu.com/undpukraine/docs/ua_2011_ukr (дата звернення 23.01.2026).

36. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД): Огляд ветеранської політики в територіальних громадах (лютий - березень 2026 р.). URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-veteranskoyi-polityky-v-terytorialnykh-hromadakh-lyutyy-berezen (дата звернення 15.04.2026).

37. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД): Реінтеграція жінок-військовослужбовиць до цивільного життя. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/reintehratsiya-zhinok-viyskovosluzhbovyts-do-tsyvilnoho-zhyttya (дата звернення 12.04.2026).

38. Осьодло В.І. Особистісні чинники подолання стресових ситуацій в особливих умовах. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 14. Ч. І. С. 243-253.

39. Основні моделі індивідуальної роботи з випадком (social casework). URL: http://megalib.com.ua/content/2711_Osnovni_modeli_individyalnoi_roboti_z_vipadkom_social_casework.html (дата звернення: 07.01.2026)

40. Паніна Н.В. Технологія соціального дослідження. Київ: Наукова думка, 2007. 320 с.

41. План дії на 2021-2025 роки щодо реалізації Національної стратегії розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2026)

42. Порадник щодо адаптації та організації роботи ветеранів та ветеранок на публічній службі HR. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/UPRAVLINJA%20PERSONALOM/%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D0%B4%D0

%BB%D1%8F%20hr/HR%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (дата звернення: 06.03.2026)

43. Потреби ветеранів 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/needs-of-veterans-2023/ (дата звернення: 06.01.2026)

44. Повернення ветеранів у цивільні професії. URL: https://ain.ua/2023/11/23/povernennya-veteraniv-u-czyvilni-profesiyi/ (дата звернення: 07.01.2026).

45. Постанова Кабінету Міністрів України № 432 від 21.06.2017 «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF/ed20221108#Text. (дата звернення: 05.01.2026).

46. Постанова Кабінету Міністрів України № 1338 від 29.11.2022 р. «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.03.2026).

47. Постанова Кабінету Міністрів України № 652 від 19.06.2023 р. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2026)

48. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10.2005 р. № 2961-IV. Дата оновлення: 01.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16 (дата звернення: 10.02.2026)

49. Проєкт «Норвегія – Україна». Міжнародний фонд соціальної адаптації. URL: https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya/ (дата звернення: 05.01.2026).

50. Райт К.М., Форан Г.М., Вуд М.Д., Екфорд Р.Д., & Макгурк Д. Проблеми з алкоголем, агресія та інша екстерналізована поведінка після повернення з бойових дій: розуміння ролі бойового впливу, інтерналізованих симптомів і соціального середовища. *Journal of Clinical Psychology*, 68. 2012. С. 782-800.

51. Розен К.С., Мерфі Р.Т., Чоу Х.К., Дрешер К.Д., Рамірес Г., Руді Р., & Гусман Ф. Готовність пацієнтів із посттравматичним стресовим розладом змінити проблеми з алкоголем і гнівом. *Психотерапія : теорія, дослідження, практика, навчання*, 38. 2001.

52. Сапіга В.С. Державне регулювання соціалізаційних процесів серед молодих осіб у Збройних силах України: мотиваційно-психологічний аспект. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. URL: http://surl.li/oqtlh (дата звернення: 05.02.2026).

53. Соціальна адаптація і реабілітація. Політологія бібліотека. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-12109.html (дата звернення: 09.01.2026).

54. Соціальний і правовий захист ветеранів та ветеранок: загальний огляд законодавства. URL: https://internews.ua/storage/app/media/rang/2024/5/Social_legal_protection_of_veterans.pdf (дата звернення: 09.03.2026).

55. Соціальна згуртованість в Україні: тенденції за даними дослідження RESCORE 2024 в порівнянні з RESCORE 2023 та SCORE 2021. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/Social-Cohesion-in-kraine_ukr_2024.pdf (дата звернення 12.04.2026).

56. Стрельнікова О. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі / О. О. Стрельнікова, Н. О. Єсіна // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. пр. – Харків, 2019. – Вип. 1 (17). – С. 233–241.

57. Сутність і зміст соціальної адаптації. ALEXUS. 2021. URL: https://alexus.com.ua/sutnist-i-zmist-socialno%D1%97-adaptaci%D1%97/ (дата звернення: 10.01.2026).

58. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Л. Туриніна. К.: ДП «Вид. дім» Персонал", 2017. 160 с.

59. У Миколаєві стартувало навчання помічників ветерана. URL: https://mva.gov.ua/ua/news/u-mikolayevi-startuvalo-navchannya-pomichnikiv-veterana (дата звернення: 05.04.2026).

60. Український ветеранській фонд: онлайн опитування серед ветеранів та діючих військових «Актуальні потреби та бачення можливостей для кар'єрного і професійного зростання ветеранів 2025 рік. URL: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/pracevlashtuvanna.pdf (дата звернення 07.04.2026).

61. Український ветеранській фонд: Результати дослідження «Портрет ветерана 2025». URL: https://veteranfund.com.ua/newsukr/ukrainskyy-veteranskyy-fond-prezentuvav-rezultaty-doslidzhennia-portret-veterana-2025/ (дата звернення 08.04.2026).

62. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

63. Щербатих Ю.В. Психологія стресу. К, 2006. 304 с.

64. Terxiev V. Conceptual framework of social adaptation. *IJASOS*

65. *International E-Journal of Advances in Social Sciences.* 2019. Vol. 5. Issue 13. P. 6-URL: http://ijasos.ocerintjournals.org/tr/download/article-file/704695 (дата звернення: 24.01.2026).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНА «УКРАЇНА»

СЕРТИФІКАТ УЧАСНИКА

VII Освітнього форуму з міжнародною участю
«МОЛОДЬ ЯК РЕСУРС
МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ»
(2022-2023: поступ українського суспільства)

ВАСИЛЯ РАЧИНСЬКОГО
12 год. / 0,4 кредити:

18 травня: Освітній хаб «Інклюзивна освіта в умовах війни:виклики, практики, досвід» – 6 год. / 0,2 кредити
19 травня: VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві» – 4 год. / 0,15 кредити
19 травня: IV круглий стіл із міжнародною участю «Пріоритетні напрямки розвитку продуктивних сил регіону в післявоєнний період в інтеграційному контексті» – 2 год. / 0,05 кредити

Директор МІРЛ Університету «Україна» Анна Старєва

Миколаїв –2023 р. № ІН-23 МІРЛ 136

Молодь: освіта, наука, духовність

Наказ від 16 квітня 2025 року № 49

СЕРТИФІКАТ
№ 2/12-49 засвідчує, що

ВАСИЛЬ РАЧИНСЬКИЙ
взяв (-ла) участь у роботі XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених "МОЛОДЬ: ОСВІТА, НАУКА, ДУХОВНІСТЬ"

16-18 квітня 2025 р., м. Київ
18 год (0,6 кредиту ЄКТС)

ПРЕЗИДЕНТ Петро ТАЛАНЧУК

Заклад вищої освіти
"Відкритий міжнародний університет
розвитку людини "Україна"

Higher Education Institution
"Open International University of
Human Development "Ukraine"

Certificate

№ 2/15-355

засвідчує, що

ВАСИЛЬ РАЧИНСЬКИЙ

взяв(ла) участь у роботі XXV Міжнародної науково-практичної конференції "ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ"	has actively participated at XXV Annual International Conference "INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: PROBLEMS, PROSPECTS, BEST PRACTICES"
25-27 листопада 2025 р., м. Київ, 16 годин, кількість ECTS - 0,5	25-27 November 2025, Kyiv, 16 hours, number of credit ECTS - 0,5

Президент / Петро ТАЛАНЧУК /
President Petro TALANCHUK

Видає та засвідчує цей сертифікат/
grants and certifies this certificate on

Наказ/The order
№ 190 від 25.11.2025р.

ДОДАТОК Б

Проєкт «Норвегія - Україна»

Проект «Норвегія - Україна», UKR - 20/002 (NUPASS)

«Норвегія-Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему»

Про проект

Основу проєкту складає **професійна перепідготовка** цільової групи на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, сприяння учасникам проекту у **соціальній адаптації** до умов життя у громадянському суспільстві. Виконавцями основної частини проекту є навчальні заклади України і норвезький університет NORD, які організовують і здійснюють професійну перепідготовку учасників проекту за обраними спеціальностями в обсязі 500 академічних годин. В результаті виконання завдань курсової перепідготовки випускники отримують три документи: свідоцтво про професійну перепідготовку державного зразка (від навчального закладу України), спільний сертифікат університету NORD та українського навчального закладу, спільний диплом Міністерства закордонних справ і Міністерства оборони Норвегії.

У ході **соціальної адаптації** учасники проєкту отримують допомогу у **правовій адаптації, психологічній адаптації,** а також **сприяння в працевлаштуванні та організації власного бізнесу**. Це завдання вирішують громадські організації, фонди, державні установи, місцева адміністрація та підприємства малого бізнесу. Координатор в Україні - Міжнародний фонд соціальної адаптації. Проєкт фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії за участю українських партнерів проекту.

Основним критерієм якості проєкту є покращення умов життя його учасників. Оцінка результатів здійснюється після закінчення курсової перепідготовки, через три місяці, через рік, два роки та три роки. Історія проєкту розпочалася в 2003 році. Перші 45 військовослужбовців Військово-морських сил ЗС України пройшли професійну перепідготовку на базі Севастопольського національного технічного університету та отримали послуги з соціальної адаптації.

У період 2003 - 2021 років учасниками проєкту стали **13 357 осіб**, серед них 2 984 учасників АТО/ООС.

З початку реалізації проєкту в ньому було задіяно 39 українських міст та понад 20 вищих навчальних закладів України.

Завдяки проєкту «Україна-Норвегія» у 2014 створено, а у 2016 розширено Норвезько-Український університетський альянс. Зараз до нього входять 16 університетів (15 українських та норвезьких NORD Університет).

У 2017 – 2019 роках здійснено співфінансування проєкту від місцевих державних установ та інших організацій у вигляді надання грантів випускникам проєкту на реалізацію бізнес-проєктів загальною сумою 853 000 грн. (Одеська, Миколаївська та Івано-Франківська області).

На трирічний етап 2020-2022 проєкт має наступні цілі, завдання, вимоги:

Ціль проєкту: ефективне впровадження моделі професійної адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей в державну систему України.

Завдання проєкту:

1. Підвищення ступеня соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас, ветеранів та членів їхніх сімей до умов цивільного життя.
2. Розробка і застосування на практиці стійкої моделі соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їхніх сімей, що включає основні складові:

- професійну перепідготовку на короткострокових курсах за спеціальностями, затребуваним на ринку праці;
- психологічну адаптацію;
- правову адаптацію;
- сприяння в працевлаштуванні та створення власного (сімейного) бізнесу.

3. Надання методичної та консультативної допомоги керівникам громадських організацій, регіональним представникам Міністерства у справах ветеранів, місцевим органам влади в ефективному впровадженні проєкту «Норвегія-Україна» в державну систему соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей.
4. Поширення досвіду виконання проєкту і його впровадження в державну систему адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей по всій території України.

Цільова аудиторія проєкту:

Всі учасники проекту діляться на дві категорії: цільова аудиторія 1 і цільова аудиторія 2.

Цільова аудиторія 2 (ЦА 2)

Для участі в проєкті і отримання повного комплексу послуг з професійної перепідготовки, психологічної та правової адаптації, сприяння в працевлаштуванні та створення власних підприємств малого (сімейного) бізнесу допускаються наступні категорії громадян України:

1. Військовослужбовці Збройних Сил та інших силових структур, заплановані до звільнення в поточному році.
2. Військовослужбовці ЗСУ та інших силових структур, звільнені з військової служби протягом останніх трьох років і які мають стаж служби не менше 10 років.
3. Учасники бойових дій, які мають статус учасника, оформлений відповідно до чинного законодавства (далі за текстом – ветерани).
4. Члени сімей (чоловік /дружина) вищеперелічених категорій.
5. Члени сімей загиблих учасників бойових дій (чоловік / дружина).

Професійна перепідготовка виконується університетами України і в контексті зазначеного проєкту складається з:

- Розробки навчального плану згідно вимог ринку праці та можливості учасників опанувати програму.

- Теоретичних занять (приблизно 30% від навчального плану).
- Практичних занять (приблизно 70% від навчального плану).
- Індивідуальних консультацій учасникам проєкту.
- Наданням додаткових послуг університетом (користування бібліотекою, аудиторією для індивідуальної роботи, спортивним залом тощо).

Соціальна адаптація виконується громадськими організаціями та іншими партнерами МФСА і в контексті зазначеного проєкту складається з:

- Психологічної адаптації (групові тренінги, індивідуальні консультації, робота з окремими підгрупами).
- Правової адаптації (групові та індивідуальні консультації).
- Сприяння у працевлаштуванні або створенні власного бізнесу (тренінги, консультації з бізнес-планування та працевлаштування, зустрічі з потенційними роботодавцями, бізнес-практика учасників проєкту на підприємствах тощо).

Вимогі до комплектації ЦА 2:

Цільова аудиторія 2 проходить курс професійної перепідготовки в обсязі 500 академічних годин з метою отримання знань та навичок за фахом, що користується попитом на ринку праці або дозволяє в найкоротший час (до одного року) організувати власний (сімейний) бізнес. Навчальні плани за обраними спеціальностями формують університети спільно з громадськими організаціями, що відповідають за комплектування навчальних груп, і МФСА. Плани узгоджуються з NORD університетом і є обов'язковими для виконання.

Навчальні групи формує комісія, що складається з представників громадських організацій, відповідальних за соціальну адаптацію, та університетів, на базі яких буде організована професійна перепідготовка. Комісія організовує співбесіди і тестування потенційних кандидатів з метою визначення ступеня їхної готовності освоїти навчальну програму і пройти повний курс перепідготовки. При виборі спеціальності і комплектуванні навчальних груп враховуються спеціальності кандидатів, отримані ними під час проходження військової служби.

Вимоги до комплектування навчальних груп:

- жінки - не менше ніж 30% (в тому числі 10% - військовослужбовці);
- члени сімей - не більше ніж 30%;
- вік учасників - до 50 років (як правило);

Цільова аудиторія 1 (ЦА 1).

До цільової аудиторії 1 відносяться керівники громадських організацій-організатори виконання проєкту NUPASS, а також регіональні представники Міністерства у справах ветеранів, організатори «ветеранських просторів», представники місцевої влади, відповідальні за виконання державних програм професійної перепідготовки, психологічної та правової адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей. Заходи для цільової аудиторії 1 мають на меті надання знань про проект NUPASS з метою його впровадження в державні програми, а також підвищення рівня кваліфікації ЦА 1 в питаннях організації та виконання соціальних програм в регіонах.

При комплектуванні ЦА 1, в першу чергу, враховується зацікавленість учасників проєкту отримати максимум знань про особливості організації та виконання проєкту. Всі учасники ЦА 1 плануються до залучення в якості консультантів при розширенні географії проекту і включенні його до державних програм.

Вибір напрямку та спеціальності професійної перепідготовки

Напрями професійної перепідготовки та спеціальності обираються на основі аналізу ринку праці в кожному регіоні, де виконується проєкт, вихідної професійної підготовки кандидатів на навчання, можливостей навчальних закладів організувати перепідготовку на високому рівні. Професійна перепідготовка розглядається в проекті як можливість систематичного професійного впливу на свідомість слухачів з метою формування їхнього світогляду для подальшої свідомої діяльності в громадянському суспільстві на основі отриманого необхідного мінімуму знань про закони і правила взаємовідносин людей.

Перелік міст реалізації поєкту, партнерів та спеціальностей перепідготовки оновлюється кожного семестру і доступний в розділі «Географія».

Відмінні риси проекту:

- Участь у проєкті членів сімей військовослужбовців (не більше 30% від кількості учасників).
- Гендерний фактор - не менше 30% учасників – жінки (в тому числі 10% - військовослужбовці).
- Вимоги норвезької сторони з працевлаштування учасників за результатами проходження перепідготовки: 75% протягом 3 місяців і 100% протягом року повинні отримати вигідні пропозиції з працевлаштування або організувати власний бізнес.
- Орієнтація на організацію учасниками проєкту власного бізнесу (не менше ніж 20% від кількості випускників).
- Комплексність проєкту: професійна перепідготовка, соціально-психологічна і правова адаптація, організаційна і психологічна підготовка до ефективного пошуку роботи / організації власного бізнесу, моніторинг результатів (вибірка) після трьох років після випуску.
- Випускники отримують документи українського та норвезького університетів.
- Міжнародним Фондом Соціальної Адаптації здійснюється видавнича діяльність.
- Націленість проєкту на формування системи соціального партнерства в регіонах з залученням місцевої влади, суспільства, бізнесу, українських та міжнародних організацій для ефективного вирішення проблеми соціальної адаптації військовослужбовців в Україні.

Порядок виконання проєкту.

Проект здійснюється на підставі Договору UKR-20/002 (NUPASS), укладеного між NORD університетом (Норвегія) і Міжнародним благодійним

фондом «Міжнародний фонд соціальної адаптації» (Україна). За умовами Договору весь період виконання проекту розділений на семестри (весняний та осінній). Тривалість навчання – 500 академічних годин. Усі додаткові заходи з психологічної та правової адаптації, сприяння в працевлаштуванні або відкритті власного бізнесу, організовуються партнерами проекту протягом навчальних семестрів. Для вирішення цих завдань до проекту залучаються громадські організації, фахівці служби зайнятості, податкової адміністрації, підприємства та підприємці в районах виконання проекту.

Професійна перепідготовка учасників проекту здійснюється на підставі Договорів, укладених між МФСА та українськими навчальними закладами посеместрово. Всі додаткові заходи проводяться на підставі Грантових договорів, укладених з громадськими та іншими неприбутковими організаціями та договорів на надання послуг, укладених з організаціями, підприємствами та підприємцями України.

Географія виконання проекту визначається норвезьким і українським організаторами посеместрово в залежності від реальної затребуваності даного виду діяльності, готовності університетів і організацій України виконувати умови проекту на високому рівні у межах обумовленого фінансування. У ході імплементації проекту проводиться його моніторинг, в тому числі із залученням українських та зарубіжних консалтингових компаній, що спеціалізуються на оцінці соціальних проектів. Для щорічної оцінки якості виконання завдань створюється Контрольна група, до складу якої входять представники різних організацій: Nord Університету, МФСА, університету, Міністерств закордонних справ Норвегії та України, Міністерства у справах ветеранів України, Міністерства оборони України, Міністерства освіти та науки України, інших міністерств, підприємств та установ. Контрольна група щорічно підводить підсумки виконання проекту і затверджує план його подальшого розвитку. Один раз на три роки проводиться оцінка проекту незалежною міжнародною організацією. Протягом всього терміну реалізації проєкту Nord університет організовує роботу з систематичного проведення заходів соціального аудиту з метою корегування методів реалізації проєкту, підвищення його ефективності, формалізації процесів для імплементації моделі проєкту в державну систему України.

Комплектування навчальних груп здійснюють обрані неприбуткові організації та представники МФСА в регіонах на підставі Договорів, укладених з МФСА.

Фінансування проєкту і звітність виконавців.

Проєкт фінансується Міністерством закордонних справ Королівства Норвегія. Безпосереднім партнером проєкту з норвезького боку є Nord Університет. Вихідним документом, що визначає порядок фінансування проєкту, є Договір, укладений між Nord Університетом і МБФ «Міжнародний фонд соціальної адаптації». МБФ МФСА укладає з українськими виконавцями відповідні договори на кожний навчальний семестр. По закінченню навчального семестру, протягом десяти днів, всі виконавці надають у МФСА

фінансові звіти про цільове використання коштів за формою і змістом, визначеними в додатках до кожного договору. Кошти, виділені на проєкт, не можуть бути використані на фінансування політичних акцій, політичної пропаганди, підтримки виборчих кампаній та політичних партій, організацію впливу на результати виборів та інші заходи, які є політичними. У разі виявлення факту нецільового використання коштів, виконавець виключається зі складу учасників проєкту без права повернення. Всі партнери проєкту на місцях повинні докладати зусиль для співфінансування проєкту. Участь зацікавлених організацій може виявлятися у вигляді:

- збільшення числа учасників або розширення кола наданих їм послуг;
- виділення грантових коштів випускникам проєкту на відкриття власного бізнесу;
- організацію на базі партнерської мережі проєкту додаткових груп учасників.

Особливу увагу організатори проєкту звертають на сприяння у працевлаштуванні та організації власного бізнесу учасникам проекту.

Організації, які виявили бажання посилити проект, можуть брати участь у заходах в місцях його виконання шляхом співпраці з його учасниками: навчальними закладами, громадськими організаціями, підприємствами тощо.

ДОДАТОК В

Перша сертифікаційна програма «Рівний-Рівному» для тих, хто готовий підтримувати побратимів і посестер у цивільному житті

Програми «рівний-рівному» (peer-to-peer) на основі підходу **«Veteran Corps»** (Ветеранський корпус) є одним із найефективніших інструментів реінтеграції ветеранів та ветеранок в Україні. Цей підхід передбачає, що допомогу та психосоціальну підтримку військовим надають люди з аналогічним бойовим досвідом, що будує найвищий рівень довіри.

Ось ключові аспекти впровадження такого підходу на 2026 рік:

Основна мета та концепція:

Підготовка консультантів: Програми спрямовані на навчання ветеранів та ветеранок, які готові підтримувати побратимів і посестер у цивільному житті.

Первинна психосоціальна підтримка: Консультанти допомагають у вирішенні питань реінтеграції, зменшенні стресу та адаптації.

Принцип «Рівний-Рівному»: Підтримка базується на спільних цінностях, переживаннях та військовому досвіді.

Ключові елементи впровадження:

Масштабування навчання: В Україні реалізуються сертифікаційні програми підготовки консультантів. Планується підготовка близько 100 консультантів.

Професіоналізація: Розробляються методичні рекомендації, які вибудовують ефективну систему навчання та взаємодії.

Вимоги до консультантів: Наявність бойового досвіду, готовність до навчання, повна вища освіта (для певних рівнів).

Інтеграція в громади: Програми активно впроваджуються на місцях (у громадах) для надання постійної підтримки ветеранам, які повертаються.

Переваги підходу:

Висока довіра: Ветерани легше відкриваються тим, хто розуміє їх без зайвих слів.

Ефективна реабілітація: Підхід «рівний-рівному» покращує результати реабілітації.

Програми, такі як «Рівний-Рівному», є критично важливими для створення стійкої системи ветеранської політики в Україні.

ДОДАТОК Д

Український ветеранський фонд (УВФ): Фінансова підтримка ветеранів-підприємців.

Український ветеранський фонд (УВФ) при Міністерстві у справах ветеранів України активно підтримує ветеранів-підприємців, надаючи фінансову допомогу для започаткування або розвитку власної справи. Це реалізується через конкурсні програми, мікро гранти та компенсації.

Основні напрямки підтримки:

1. Програма мікро грантів (до 20 000 грн)

Це програма компенсації витрат на купівлю товарів та обладнання для ведення власної справи.

- **Хто може отримати:** Ветерани, ветеранки, члени їхніх сімей (чоловік/дружина, батьки, діти).
- **Сума:** До 20 000 гривень.
- **Умови:** Фінансування надається на конкурсній основі. Необхідно надати документи, що підтверджують придбання товарів для бізнесу.
- **Як подати:** Заявки приймаються через сайт Українського ветеранського фонду.

2. Конкурсні програми «ВАРТО»

УВФ регулярно проводить конкурси проєктів «Варто» для грантової підтримки ветеранського бізнесу, що дозволяє отримати більше фінансування на масштабування справи.

- **Мета:** Розвиток ветеранських бізнесів, створення робочих місць.
- **Фінансування:** Розмір гранту залежить від умов конкретного конкурсу.
- **Процедура:** Подання бізнес-плану та участь у конкурсному відборі.

3. Основні напрямки бізнесу

Ветерани часто відкривають кав'ярні, майстерні, надають послуги, а також активно використовують онлайн-платформи для продажу товарів. Найбільша кількість бізнесів зосереджена на Київщині.

- Фінансування від УВФ допомагає у реалізації проектів, спрямованих на реінтеграцію ветеранів у цивільне життя через підприємництво.

Де шукати інформацію та подавати заявки:

- Офіційний сайт УВФ: veteranfund.com.ua.
- Портал Дія (розділ грантів для ветеранів).

Актуальні конкурси та програми, що діють станом на 2026 рік, регулярно оновлюються на Facebook-сторінці Фонду.

ДОДАТОК Е

Програма реінтеграції ветеранів IREX (UVRR)

Програма реінтеграції ветеранів IREX (UVRR) (станом на травень 2026) підтримує захисників та їхні родини через навчання, професійний розвиток та гранти для громадських організацій. Програма фінансується Держдепартаментом США, надає індивідуальні стипендії на навчання та сприяє покращенню державних послуг для ветеранів, включаючи гранти до \(\$150,000\).]

Основні напрямки діяльності та підтримки (2026):

- **Навчання та розвиток:** Програма надає стипендії для ветеранів та членів їхніх родин на навчання, часто у співпраці з освітніми платформами.
- **Гранти для громадських організацій:** IREX підтримує проєкти, спрямовані на посилення правового захисту ветеранів з інвалідністю, навчання держслужбовців та створення систем адаптації, наприклад, через спільні ініціативи з НАДС.
- **Дослідження потреб:** IREX спільно з Veteran Hub проводить аналіз потреб ветеранів для надання рекомендацій щодо реінтеграції.
- **Психологічна та правова підтримка:** Посилення роботи з громадами для забезпечення доступу до якісних соціальних та медичних послуг.
- Детальнішу інформацію можна знайти на офіційному сайті програми veteran-reintegration.in.ua та на сторінці у Facebook.

ДОДАТОК Ж

Освітня платформа Prometheus

Освітня платформа Prometheus спільно з партнерами (зокрема Veteran Hub та іншими) розробила низку безплатних курсів та програм, спрямованих на адаптацію до цивільного життя, психологічну підтримку та професійний розвиток ветеранів, ветеранок та їхніх родин.

Ось основні напрямки та курси, доступні на платформі:

1. Адаптація до цивільного життя

- «Адаптація до цивільного життя. Курс для ветеранів та ветеранок»: розроблений разом із Veteran Hub, допомагає зрозуміти психологічні та фізичні реакції на стрес після служби, надає поради щодо відновлення та спілкування з близькими.
- «Сам собі терапевт. Інструменти психологічної самодопомоги для ветеранів та ветеранок»: курс із техніками керування тривогою, гнівом та апатією.
- «Як пережити війну разом: курс для родин військовослужбовців, ветеранок та ветеранів»: спрямований на налагодження стосунків у родині та спільну адаптацію.]

2. Професійний розвиток та працевлаштування

- «Ветеранське коло»: комплексна безплатна програма, що включає професійне навчання (опанування нової спеціальності), менторську підтримку та допомогу у працевлаштуванні. Програма орієнтована на ветеранів, ветеранок, членів їхніх родин, а також родини загиблих/зниклих безвісти.
- «Навігація повернення ветеранів: покроковий гід для компаній»: курс, який допомагає адаптуватися до професійного середовища.

3. Безпека та навички

- «База: Сучасна військова підготовка»: безкоштовний курс, що дає знання з військової справи, такмеду та виживання.
- «Перша домедична допомога в умовах війни»: навчання зупинці кровотеч та іншим критичним навичкам.
- «Застосування технологій в умовах війни»: курс від Victory Drones про використання БпЛА та іншої техніки.

Для отримання доступу до курсів необхідно зареєструватися на сайті Prometheus.

ДОДАТОК К

Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД): Реінтеграція жінок-військовослужбовиць до цивільного життя

На другому році після повномасштабного російського вторгнення на територію України збільшується кількість демобілізованих військових, які повертаються до цивільного життя. Здебільшого це відбувається внаслідок поранення, інвалідності, а також через закінчення терміну служби. Адаптація військовослужбовців, а особливо військовослужбовиць, до цивільного життя потребує спільних зусиль держави, бізнесу, громадських організацій. Виникає потреба в організації єдиної системи підтримки для військовослужбовців, яка буде об'єднувати зусилля на всіх рівнях, державних та громадських організацій, благодійних фондів та платформ.

Сьогодні зафіксовано рекордну кількість жінок-військових у новітній історії України. Якщо у 2014 р. загальна чисельність жінок у ЗСУ становила 49 926 осіб, з них військовослужбовиць – 16 557 осіб, то на жовтень 2023 р. (за даними Кадрового центру ЗСУ) кількість жінок у ЗСУ зросла до 62 062 осіб, з них військовослужбовиць – 43 479 осіб. На полі бою – близько 5 тис. жінок.

Водночас кількість військовослужбовиць, яким присвоєно статус учасника бойових дій, становить 13 487 осіб[1]. Зростає кількість жінок на керівних посадах: згідно з опублікованою статистикою понад 1 тис. військовослужбовиць мають звання старших офіцерок, а близько 800 командують відділеннями та взводами[2].

Сьогодні соціальний захист для всіх військових регламентується ст. 1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон спрямований на ***захист ветеранів війни*** шляхом:

- створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття;
- організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів;
- виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни;
- надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я [3].

Тим часом, попри активну інтеграцію жінок у війську, сьогодні немає адаптованих програм соціального захисту та підтримки для ветеранок [4], а програми соціальної / психологічної реінтеграції *однакові як для жінок, так і для чоловіків*, хоча вони мають ураховувати відмінності гендерних ролей та суспільних очікувань від жінок і чоловіків у мирному житті, різні типи сприйняття чоловіками і жінками себе після війни та в колі своїх сімей.

Потребують адаптації й програми перекваліфікації, які б ураховували вже наявні досвід, знання та навички й концентрувалися саме на здобутті професійних кваліфікацій, яких бракує.

Демобілізовані також стикаються з низкою проблем економічного та психологічного характеру. Повертаючись до мирного життя, жінки часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), труднощами з пошуком психологічної підтримки, сімейними та економічними проблемами, сексуальними домаганнями, ейджизмом і навіть громадським осудом на тлі панування гендерних стереотипів. Показово, що таких стереотипів немає безпосередньо під час військової служби, оскільки на війні немає розподілу військовослужбовців за гендерною ознакою [5].

Адаптація проходить складніше для тих, хто був на передовій і безпосередньо бачив поранення та смерть побратимів і посестер. Відповідно, психологічна терапія для них може бути потрібнішою. Згідно з дослідженням IREX, ветеранки в 1,7 рази ймовірніше звернуться за психологічною допомогою, ніж їхні колеги-чоловіки [6].

Треба враховувати, що після повернення військовослужбовиць до цивільного життя їхня психіка певний час і далі функціонує за правилами війни, що може спричиняти низку проблем у їхніх родинах. Зокрема, це стосується непорозуміння з рідними, неможливості швидко пристосуватися до цивільного життя, проблеми в спілкуванні з дітьми, включеності в домашні / родинні обов'язки.

Схожим чином відбувається адаптація військовослужбовиць і в освітньому середовищі, оскільки воно є менш ієрархічним і йому властива менша регламентація стандартних процедур.

Військовослужбовці більшою мірою потребують створення простору для спілкування між собою в цивільному житті. Це особливо очевидно в момент переходу до цивільного життя, під час якого багато військовослужбовиць відчувають себе перевантаженими своїми численними обов'язками, що змінюються. Тому в розвинутих країнах поширено механізм *розвитку спільнот жінок-ветеранів та наставництва,* тобто активної участі громадянського суспільства в процесі реінтеграції відставних військовослужбовиць.

Такі спільноти не обов'язково повинні мати формалізовану форму громадської організації. Водночас ці групи можуть запропонувати допомогу в адаптуванні до цивільного життя, зокрема – на ринку праці, у відновленні професійного зростання, а також у спрямуванні унікальних навичок та життєвого досвіду ветеранок на найефективніше їх застосування в цивільному житті [7].

Для порівняння, США є однією з країн з найбільшою чисельністю ветеранів (вона сягає близько 19 млн осіб). При цьому рівень безробіття серед цієї соціальної групи становить 4,4 %, що є меншим, ніж у середньому серед цивільного населення, безробіття якого сягає в середньому 5,3 % [8]. Важливу роль у таких процесах сприяння відіграє *інститут наставництва.*

Також держава має забезпечити ветеранок транзитними механізмами залишення за бажанням на службі / роботі в складі Збройних Сил України чи Міністерства оборони України на цивільних посадах, що сприяло б ліпшій їх адаптації в цивільному середовищі.

Потреби ветеранок стають актуальнішими й на тлі того, що з їхнього боку є запит на пояснення юридичних аспектів отримання пільг, можливостей та програм підтримки, на які вони можуть розраховувати. На надмірну бюрократизацію механізмів надання цих пільг чи участі в програмах указали респондентки дослідження «Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного життя» [9]. Важливість цього аспекту підтверджує і міжнародний досвід. Зокрема, за оцінками практики адаптації ветеранок у США, відставним військовослужбовицям часто бракує чіткого розуміння наявних у них можливостей та яким чином ними можна скористатись [10]. У відповідь на цей виклик розпрацьовано та впроваджено *програми орієнтації*, які надають їм відповідну допомогу.

Таким чином, реінтеграція та соціальна адаптація військових, а особливо військовослужбовиць до цивільного життя є викликом перед державою: це завдання, аби досягнення та можливості для жінок у секторі безпеки було збережено, належно гарантовано та розвинуто в процесі мирної відбудови України[11].

Загалом сутність державних політик щодо ветеранок та їхніх сімей: полягає у збереженні та посиленні людського капіталу; має бути орієнтована на ефективне та динамічне повернення цієї категорії людей до активного економічного й соціального життя в Україні.

Так, у Міністерстві у справах ветеранів України в результаті експертного обговорення в березні 2023 р. запропоновано **моделі інтегрованих соціальних послуг для учасниць бойових дій.** Ішлося про проблемні питання, з якими стикаються українські ветеранки та військовослужбовиці під час соціальної адаптації в цивільному житті, і шляхи їх подолання.

Наразі Міністерство у співпраці з іншими відомствами створює умови, щоб українські захисники і захисниці після повернення з війни та військовослужбовці після завершення служби мали дієві інструменти для успішної інтеграції в суспільство, економіку, родину.

Запропонована модель містить:

- упровадження системи оцінки проблем і потреб індивідуального диференційованого підходу для учасниць бойових дій, які звертаються за допомогою;
- систему надання послуг, яка об’єднує державні служби, недержавні організації, об’єднання ветеранів;
- гендерний підхід до надання соціальних послуг;
- сприяння самоорганізації учасниць бойових дій та підтримку їхньої активності;
- систему підготовки працівників, які надають соціальні послуги, до роботи з учасницями бойових дій[12].

З огляду на викладене, дії зі сторони держави повинні бути більш активними задля політики соціальної адаптації наших захисниць. Украй потрібно залучати не тільки ідеї, програми та напрацювання, підготовлені на державному рівні, а й пропозиції недержавних організацій, фондів, які в наш час провадять доволі активну роботу в цьому напрямі. Спільна мета цих структур – полегшити вкрай нелегкий етап переходу військовослужбовиць з військової служби до цивільного життя, адже збереження та відновлення людського капіталу матиме неабиякий вплив та допомогу в післявоєнній відбудові України.